

TOMASZ KRZYŻOWSKI

<https://orcid.org/0000-0001-7193-5661>

OŚRODEK BADAŃ NAD KULTURĄ ORMIAŃSKĄ W POLSCE

POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI, KRAKÓW

JAN HASSO AGOPSOWICZ (1915-1982) ORMIANIN, BIBLIOFIL, TWÓRCA EKSLIBRISÓW

Abstrakt: W artykule zaprezentowano biografię Jana Hasso Agopsowicza (1915-1982), polskiego Ormianina, zasłużonego dla środowiska ormiańskiego w Polsce. Urodził się w Kociubińcach w Galicji Wschodniej w ormiańskiej rodzinie ziemiańskiej. W latach 1931-1938 studiował w Rzymie w Papieskim Kolegium Ormiańskim i na Uniwersytecie Gregoriańskim, przygotowując się do przyjęcia święceń kapłańskich w obrządku ormiańskim. W październiku 1938 roku zrezygnował z finalizacji studiów teologicznych i wrócił do Polski. Po drugiej wojnie światowej osiadł w Nowym Sączu, gdzie był kierownikiem laboratorium analitycznego w szpitalu miejskim. Agopsowicz dużą uwagę przywiązywał do sytuacji diaspory ormiańskiej w Polsce oraz aktywności środowiska ormiańskiego. Chcąc zapewnić opiekę duszpasterską Ormianom katolikom w Polsce i przetrwanie obrządku ormiańskiego, interweniował w Stolicy Apostolskiej oraz u prymasa Stefana Wyszyńskiego. Równocześnie angażował się w działalność artystyczną. Jego pasją było tworzenie ekslibrisów, których zaprojektował 240. Zainteresowania Agopsowicza historią i kulturą ormiańską, jak również liczne kontakty z Ormianami zaowocowały powstaniem kilkudziesięciu ekslibrisów o tematyce ormiańskiej. Ponadto zgromadził obszerny księgozbiór dotyczący tematyki armenistycznej w różnych językach. Zmarł w Nowym Sączu, został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Słowa kluczowe: Jan Hasso Agopsowicz, Ormianie polscy, Papieskie Kolegium Ormiańskie, Nowy Sącz, ekslibrisy, Kościół ormiańskokatolicki w Polsce

Środowisko rodzinne i lata młodości

Ormiańska rodzina Hasso Agopsowiczów od kilku pokoleń pielęgnowała tradycje ziemiańskie. Pradziadek Jana, Grzegorz Michał (1781-1844), był właścicielem Kułaczkowic pod Kołomyją, a jego syn Józef (1828-1878) – dzierżawcą innego majątku ziemskiego (Skopówka). W życiorysie tego drugiego wydarzył się ciekawy epizod, który wart jest odnotowania. Gdy w 1872 roku pojechał do Krakowa, poznał tam przypadkowo Jana Matejkę, któremu pozował do obrazu *Batory pod Pskowem*, wcielając się w postać monarchy¹. Syn Józefa, a ojciec Jana, Jakub Kajetan Hasso Agopsowicz (1876-1929), studiował chemię i historię sztuki w Wiedniu, a po skończeniu studiów – podobnie jak jego antenaci – zajął się uprawą ziemi w Kociubińcach na południe od Tarnopola we wschodniej Galicji² i ułożył sobie życie rodzinne. Ze związku z Karoliną Wąsowicz (1884-1934) w 1910 roku urodziła się córka Adela, a dwa lata później na świat przyszła Maria, która zmarła w wieku niemowlęcym³. W 1911 roku Jakub Agopsowicz nabył majątek Popielniki oddalony 16 kilometrów na południowy zachód od Śniatynia. Gospodarstwo składało się z 560 morgów pola ornego, nie licząc pastwisk i łąk. Był dobrym gospodarzem; prowadzone przez niego dwa majątki w Popielnikach i Kociubińcach uchodziły za wzorowe, a z jego wiedzy korzystali znajomi, poszukający porady w sprawach własnych posiadłości ziemskich. Nawet po klęsce pożaru i utracie całorocznych plonów potrafił zapewnić stabilną sytuację oraz byt rodzinie i pracownikom⁴.

W Kociubińcach właśnie, 25 października 1915 roku, urodził się Jan Józef Hasso Agopsowicz. Był to czas burzliwy, trwała pierwsza wojna światowa. Majątek Agopsowiczów zajęły wojska rosyjskie, a żołnierze wdarli się do pokoju z niemowlęciem zaledwie kilka godzin po jego narodzinach. Kolejne lata wojny oraz konflikt polsko-ukraiński odcisnęły swoje piętno na rodzinie Agopsowiczów. Wtargnięcia wojsk, które rekwirowały żywność i konie, zajmowały kwatery mieszkalne oraz dokonywały zniszczeń, były niemal na porządku dziennym. Znacząco ucierpiały Popielniki, splądrowane przez oddziały ukraińskie. Jakuba Agopsowicza Ukraińcy osadzili w więzieniu w Kołomyi, a następnie w Stanisławowie. W 1919 roku zdołał zbiec, zmuszony był jednak ukrywać się w okolicach

¹ J. Koszyk, L. Mazan, *W Nowym Sączu mieszka wnuk Batorego!*, „Przekrój”, 1980, nr 1825, s. 10. Historię tę opisał Abgar Sołtan (Kajetan Abgarowicz) w opowiadaniu pt. *Król Polski zamieszczonym* w zbiorze: *Widziane i odczute. Szkice i opowiadania*, Kraków 1904, s. 261-278.

² Zbiory Barbary Agopsowicz Krasowskiej w Krakowie (dalej: ZBAK): J. Hasso Agopsowicz, *Genealogia rodu Hasso Agopsowiczów 1428-1978*, Nowy Sącz 1978, mszps, s. 37-39.

³ J. Hasso Agopsowicz, *Popielniki*, „Gdzie szum Prutu”, 12, 2001, 2, s. 85.

⁴ Ibidem, s. 87-89; M. Agopsowicz, *Kresowe Pokucie. Rzeczpospolita Ormiańska*, Łomianki 2014, s. 145.

Kociubinieć z obawy przed grasującymi tam bandami ukraińskimi⁵.

Pierwsze pięć lat życia Jan Agopsowicz spędził w majątku ziemskim w Kociubińcach. W 1920 roku przeniósł się wraz z matką i siostrą do Stanisławowa, gdzie zamieszkali przy ul. Moniuszki. Przeprowadzka umożliwiła dzieciom lepsze warunki edukacyjne: Adela uczęszczała do gimnazjum, a Jan rozpoczął wkrótce naukę w szkole powszechnej im. Adama Mickiewicza. Okres świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy oraz wakacje cała rodzina spędzała w Popielnikach. Ze Stanisławowa dojeżdżali pociągiem do stacji Widynów lub Śniatyn-Załucze, a następnie faetonem zaprzężonym w konie do majątku oddalonego o kilkanaście kilometrów. Zimą podróżowano saniami, zdając się na instynkt koni, gdyż pola i drogi były zasypane śniegiem, co utrudniało orientację w terenie. Popielniki i okolice były malowniczą krainą na Pokuciu położoną nad Czeremoszem, przy granicy z Rumunią, z bogatą fauną i florą, krystalicznie czystym powietrzem. Przy dobrej pogodzie w oddali dostrzec można było pasmo Czarnohory z jej najwyższym szczytem, Howerlą⁶. Beztroskie chwile dzieciństwa Jan spędzał na zabawach i przechadzkach po okolicy.

Jakub Agopsowicz wychowywał swoje dzieci na ludzi pracowitych i odpowiedzialnych, dlatego powierzał im drobne obowiązki w gospodarstwie. W ten sposób mogły zdobyć doświadczenie i umiejętności przydatne w dorosłym życiu. Jan bacznie obserwował prace polowe w okresie żniw i sianokosów, towarzyszył ojcu podczas objazdu pól uprawnych, dostrzegał piękno nieskażonej przyrody, zachwycał się bogactwem miejscowego folkloru, w tym zwyczajami i potrawami huculskimi⁷. Po ukończeniu szkoły powszechnej kontynuował edukację w renomowanym gimnazjum klasycznym im. Mieczysława Romanowskiego w Stani-

1. Jan Hasso Agopsowicz, Stanisławów, 1924, Zbiory Barbary Agopsowicz Krasowskiej w Krakowie

⁵ J. Hasso Agopsowicz, *Popielniki*, s. 85-86.

⁶ Ibidem, s. 86-87; B. Agopsowicz-Krasowska, *Jan Józef Hasso Agopsowicz*, „Gdzie szum Prutu”, 12, 2001, 2, s. 84.

⁷ J. Hasso Agopsowicz, *Popielniki*, s. 88-91.

sławowie. Szkoła o tradycjach sięgających XVIII stulecia umożliwiała solidny rozwój intelektualny oraz wychowanie w duchu polskiego patriotyzmu.

W 1929 roku zmarł Jakub Agopsowicz. Niedługo potem, po ukończeniu zaledwie czwartej klasy gimnazjalnej⁸ i w wieku niespełna szesnastu lat, Jan Agopsowicz zdecydował się na wyjazd do Rzymu i wstąpienie do Papieskiego Kolegium Ormiańskiego. Przybył tam jako alumn archidiecezji lwowskiej obrządku ormiańskiego 16 lipca 1931 roku w towarzystwie trzech kolegów: Kazimierza Roszki, Grzegorza Petrowicza i Krzysztofa Donigiewicza⁹.

Studia uniwersyteckie w Rzymie

Papieskie Kolegium Ormiańskie (Pontificio Collegio Armeno) w Rzymie powstało w 1883 roku z inicjatywy kardynała Andona Hassouna w celu formacji kleryków obrządku ormiańskiego. Przyjmowano kandydatów w wieku od 14 do 22 lat, którzy ukończyli podstawowy etap edukacji oraz znali język łaćniski. Alumni przez pierwszy rok pobytu w Kolegium uczyli się języka ormiańskiego i włoskiego oraz liturgii ormiańskiej. Potem rozpoczynali studia filozoficzno-teologiczne na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie¹⁰. Przed wstąpieniem kandydat zobowiązany był wypełnić ankietę podpisaną przez swojego biskupa ordynariusza. Zawierała ona podstawowe dane personalne, daty przyjęcia sakramentów, informacje o rodzicach i przebiegu edukacji. Jeden z punktów dotyczył znajomości języka ormiańskiego. Agopsowicz wyjaśnił, że zna wystarczająco dobrze łacinę i może rozpocząć studia w tym języku. W kwestionariuszu pytano też o motywy wstąpienia do Kolegium, na co odpowiedział, że chce służyć Bogu i przygotować się do przyjęcia święceń kapłańskich¹¹.

W momencie przyjazdu Agopsowicza do Kolegium rektorem był ks. Sarkis Der Abrahamian, natomiast w kolejnym roku funkcję tę objął ks. Ghazaros Agadzianian – późniejszy patriarcha Kościoła ormiańskokatolickiego Krikor Bedros XV i kardynał¹². Po odbyciu kursu przygotowawczego Agopsowicz rozpoczął w roku akademickim 1932/1933 studia na Uniwersytecie Gregoriańskim. Trzy lata uczęszczał na zajęcia z filozofii, a od roku akademickiego 1935/1936

⁸ *Sprawozdanie Dyrekcji I Gimnazjum Państwowego im. Mieczysława Romanowskiego w Stanisławowie za rok szkolny 1930/1931*, Stanisławów 1931, s. 47.

⁹ W „Posłańcu św. Grzegorza” zamieszczono informacje, że klerycy wyjechali ze Lwowa do Rzymu na początku sierpnia 1931 roku. T. Krzyżowski, *Archidiecezja lwowska obrządku ormiańskokatolickiego w latach 1902-1938*, Kraków 2020, s. 293.

¹⁰ Ibidem, s. 290, 295.

¹¹ Congregazione per le Chiese Orientali. Archivio Storico (dalej: CChO) w Watykanie: sygn. 514/31, k. 1, Domande cui dovranno i postulanti prima di ricevere il permesso della loro ammissione al Pontificio Collegio Leoniano istituto in Roma per gli Armeni, Joannes Joseph Agopsovich de Hasso, Roma 1931.

¹² T. Krzyżowski, *Archidiecezja lwowska*, s. 298.

na wykłady z teologii, historii Kościoła i prawa kanonicznego¹³. W 1934 roku przyjął tonsurę. Gdy w połowie października tegoż roku do Rzymu dotarła informacja o śmiertelnej chorobie jego matki, która przeszła operację żołądka i pragnęła spotkać się z synem, wyjechał za zgodą kardynała Luigiiego Sincero, sekretarza Kongregacji dla Kościołów Wschodnich do Polski. Wrócił 7 listopada¹⁴, a w kilka dni później, 13 listopada, matka zmarła. Na pogrzeb już nie mógł pojechać¹⁵. W 1935 roku otrzymał cztery święcenia niższe¹⁶. Formacja w kolegium ormiańskim i studia uniwersyteckie dawały solidne wykształcenie z zakresu filozofii i teologii, umiejętności językowe oraz umożliwiały nawiązanie znajomości z duchownymi ormiańskimi z różnych części świata¹⁷. Klerycy ze Lwowa utrzymywali stały kontakt korespondencyjny z arcybiskupem Józefem Teodorowiczem, który odwiedzał Kolegium podczas wizyt w Wiecznym Mieście¹⁸.

2. Jan Hasso Agopsowicz – alumn Papieskiego Kolegium Ormiańskiego w Rzymie, Rzym, około 1935, Zbiory Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie

Jan Agopsowicz przebywał w Papieskim Kolegium Ormiańskim do jesieni 1938 roku. Wówczas zrezygnował z finalizacji studiów teologicznych w Rzymie, wrócił do Polski i zamieszkał we Lwowie. Prawdopodobnie do takiej decyzji przyczynił się stan jego zdrowia, gdyż upalny klimat i kuchnia włoska mu nie

¹³ *Schematismus archidioecesis Leopoliensis ritus armeno-catholici pro Anno Domini 1932-1933, 1935-1936*, Leopoli 1932-1933, 1935-1936, passim.

¹⁴ CChO: sygn. 514/31, k. 2, pismo G. Agadżaniana do kard. L. Sincero, Rzym 15 października 1934; k. 4, brudnopis pisma Kongregacji dla Kościołów Wschodnich do G. Agadżaniana, Rzym 18 października 1934; k. 5, pismo G. Agadżaniana do kard. L. Sincero, Rzym, 7 listopada 1934.

¹⁵ Relacja Anny Agopsowicz Paczki, Kraków, 15 lutego 2021 roku.

¹⁶ CChO: sygn. 514/31, k. 6, notatka informująca o przyjęciu święceń niższych przez Jana Hasso Agopsowicza, Rzym 16 października 1935.

¹⁷ T. Krzyżowski, *Archidiecezja lwowska*, s. 299.

¹⁸ Archiwum Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich (dalej: AFKiDOP) w Warszawie: Spuścizna arcybiskupa Józefa Teodorowicza, sygn. 552, s. 1-3, list Jana Agopsowicza, Kazimierza Roszki i Grzegorza Petrowicza do arcybiskupa Józefa Teodorowicza, Rzym, 14 maja 1937.

odpowiadały i nasilały problemy zdrowotne. Szczególnie we znaki dawały się mu wrzody żołądka, z którymi zmagał się od wielu lat¹⁹.

W życiorysach zawodowych z okresu powojennego Agopsowicz pomijał informacje o studiach filozoficzno-teologicznych oraz pobycie w Papieskim Kolegium Ormiańskim, co, biorąc pod uwagę ówczesny system polityczny w Polsce, jest zrozumiałe. Odnośnie do swojego wykształcenia uniwersyteckiego podawał natomiast informacje dość zaskakujące. Mianowicie, że w latach 1932-1935 studiował biologię na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Gregoriańskiego w Rzymie, a potem chemię na Uniwersytecie Padewskim, które miał ukończyć w 1937 roku. W kwestionariuszu osobowym napisał też, że posiada doktorat z biologii i magisterium z chemii, czego nie potwierdzają inne źródła²⁰. W Rzymie miał też w latach 1937-1938 rozpocząć praktykę zawodową, podejmując pracę w dwóch laboratoriach medycznych i „poświęcając się z zamiłowaniem chemii klinicznej i hematologii”²¹. Powyższe informacje poparł odpisami dyplomów wspomnianych uczelni. Zagadkowe pozostaje jednak, jak zdobył wykształcenie w dziedzinie biologii i chemii, skoro w tym samym czasie studiował filozofię i teologię oraz odbywał formację jako alumn seminarium duchownego?

Praca zawodowa w laboratoriach analitycznych

Do Lwowa Agopsowicz przyjechał w październiku 1938 roku i zamieszkał w domu arcybiskupów ormiańskich. Jego sąsiadką była tam Maria Kapri – sekretarka arcybiskupa Teodorowicza²². W życiorysie spisanim w okresie PRL, gdy nie było rozsądnym informować pracodawcę o studiach teologicznych, podał, że po powrocie do Polski ciężko chorował²³. Natomiast w schematyzmie archidiecezji lwowskiej obrządku ormiańskiego z 1939 roku czytamy, że Jan Agopsowicz był klerykiem piątego roku i studiował w studium teologicznym prowadzonym przez lwowskich bernardynów²⁴.

¹⁹ Archiwum Szpitala Specjalistycznego im. Jędrzeja Śniadeckiego w Nowym Sączu (dalej: ASNS): życiorys Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960; odpis uwierzytelniony dyplomu Uniwersytetu Gregoriańskiego, Rzym, 1955.

²⁰ ASNS: życiorys Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960; kwestionariusz osobowy Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960; odpis uwierzytelniony dyplomu Uniwersytetu Gregoriańskiego, Rzym, 1955; odpis uwierzytelniony dyplomu Uniwersytetu Padewskiego, Lwów, 1939. Informacje o doktoracie z biologii i magisterium z chemii zawiera także publikacja: J. Leśniak, A. Leśniak, *Agopsowicz-Hasso Jan*, w: *Encyklopedia sądecka*, Nowy Sącz 2000, s. 10.

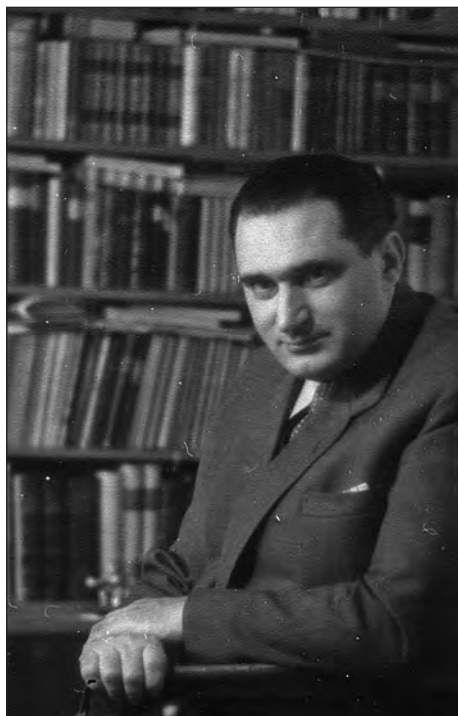
²¹ ASNS: życiorys Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960.

²² Relacja Barbary Agopsowicz Krasowskiej, Kraków, 4 marca 2021 roku.

²³ ASNS: życiorys Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960.

²⁴ *Schematismus archidioecesis Leopoliensis ritus armeno-catholici pro Anno Domini 1939*, Leopoli 1939, s. 36. Kwerenda w aktach wspomnianego studium, przechowywanych w Archiwum Prowincji oo. Bernardynów w Krakowie, nie potwierdza tej informacji.

Po wybuchu drugiej wojny światowej i wejściu wojsk sowieckich do Lwowa Agopsowicz zaangażował się w akcję pomocy przy nielegalnych wyjazdach do Rumunii przez granicę w Kutach, zorganizowaną przez księży pracujących przy katedrze ormiańskiej dla osób zagrożonych przez okupanta²⁵. W tym czasie zrezygnował ostatecznie z obranej wcześniej drogi życiowej i 29 września 1940 roku w katedrze ormiańskiej zawarł związek małżeński z Lwowianką Emilią Walków (1917-1998)²⁶. Zatrudnił się w prowadzonym przez dr. Jana Dąbrowskiego przy ul. Ormiańskiej 7 we Lwowie laboratorium analiz lekarskich, które działało od lutego 1941 roku, a więc pod koniec okupacji sowieckiej Lwowa i przez cały czas okupacji niemieckiej. Po zniszczeniu pracowni w maju 1944 roku i zmianie granic Polski zdecydował się na wyjazd ze Lwowa. Osiedł w Kamiennej Górze, gdzie od czerwca 1945 do czerwca 1946 roku pracował w Laboratorium Wydziału Zdrowia²⁷. Następnie na krótko zamieszkał z żoną i córką w Starym Sączu, dokąd po ekspatriacji ze Lwowa udała się rodzina żony. W czerwcu 1947 roku otrzymał przydział mieszkania o powierzchni około 100 metrów kwadratowych w Nowym Sączu przy ul. Jagiellońskiej 72²⁸, w kamienicy zbudowanej w 1936 roku²⁹. W tym czasie rozpoczął pracę w laboratorium prowadzonym przez dr. Marynowską w Nowym Sączu (do lipca 1948 roku), a we wrześniu 1948 roku zorganizował pracownię analityczną Ubezpieczalni Społecznej³⁰. W tym

3. Jan Hasso Agopsowicz w swoim mieszkaniu w Nowym Sączu, lata 50. XX wieku, Zbiory Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie

²⁵ T. Dubicki, *Konspiracja polska w Rumunii 1939-1945*, 1, Warszawa 2002, s. 98.

²⁶ Z małżeństwa tego urodziły się dwie córki: Barbara (1946), zamężna Krasowska, i Anna (1951), zamężna Paczka (ZBAK: J. Hasso Agopsowicz, *Genealogia*, s. 66).

²⁷ ASNS: kwestionariusz osobowy Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960; życiorys Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960.

²⁸ Relacja Anny Agopsowicz Paczki, Kraków, 15 lutego 2021 roku.

²⁹ L. Migrała, *Ulica Jagiellońska w Nowym Sączu od końca XIX wieku do 1945 roku – mieszkańcy i zabudowa*, Nowy Sącz 2012, s. 120.

³⁰ Przebieg pracy zawodowej Jana Agopsowicza nieznacznie różni się w kwestionariuszu oraz w życiorysie. W pierwszym z wymienionych dokumentów podaje, że ze Lwowa udał się

samym roku rozpoczął pracę w laboratorium analitycznym w Szpitalu Powszechnym w Nowym Sączu³¹, którego został kierownikiem. Dla dyrekcji i personelu placówki był to trudny okres zmagania o rozbudowę szpitala, usprawniania jego działalności oraz nadrobienia czasu stagnacji spowodowanego wojną³². Agopsowicz uzupełnił swoje wykształcenie medyczne w Państwowej Szkole Laborantów Medycznych w Gliwicach³³. W latach 60. dostał dodatkowy angaż w laboratorium Miejskiej Przychodni Obwodowej w Nowym Sączu³⁴. Prowadził również zajęcia z bakteriologii w Państwowej Szkole Pielęgniarstwa w Nowym Sączu³⁵. W szpitalnym laboratorium Agopsowicz przepracował prawie trzydzieści lat, w 1976 roku przeszedł na emeryturę. W korespondencji ze znajomymi przyznał, że praca była ciężka i stresująca³⁶.

Zagraniczne podróże (Włochy, Armenia, Ukraina)

W 1962 roku Agopsowicz złożył wniosek paszportowy w celu wyjazdu turystycznego do Włoch na zaproszenie przyjaciela, Jana (Giovanniego) Chabania, Ormianina mieszkającego w Rzymie. Pojechał samochodem z żoną oraz znajomymi³⁷. Oprócz wypoczynku i zwiedzania Wiecznego Miasta spotkał się z kard. Agadżanianem (o czym będzie jeszcze mowa dalej). W Rzymie bywał także w późniejszych latach; zatrzymywał się zawsze w Papieskim Kolegium Ormiańskim w pokojach gościnnych na najwyższym piętrze³⁸.

Agopsowicz marzył o podróży do Armenii, kraju przodków, z którym był mocno związany. W 1968 roku na zaproszenie Stanisława Pawłowicza, który

do Kamiennej Góry, a w drugim, że do Starego Sącza i nie wspomina o pracy w Kamiennej Górze. Zastanawiające są również przerwy w jego angażach. Agopsowicz nie podaje miejsca pobytu i pracy od czerwca 1944 roku do czerwca 1945 roku oraz od czerwca 1946 roku do czerwca 1947 roku. ASNS: życiorys Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960; kwestionariusz osobowy Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960.

³¹ Od 1949 roku – Szpital Miejski, od 1953 roku – im. Jędrzeja Śniadeckiego.

³² ASNS: życiorys Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960; M. J. Nowak, Z. Mordawski, *Opieka zdrowotna i opieka społeczna w latach 1945-1990*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, 3, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1996, s. 785.

³³ ASNS: pismo Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Krakowie do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Nowym Sączu, Kraków, 27 grudnia 1963.

³⁴ ASNS: pismo kierownika Miejskiej Przychodni Obwodowej do J. Agopsowicza, Nowy Sącz, 15 lutego 1961.

³⁵ ASNS: pismo dyrekcji Państwowej Szkoły Pielęgniarstwa do kierownika Przychodni Obwodowej w Nowym Sączu, Nowy Sącz, 12 września 1960.

³⁶ Archiwum Prowincji Franciszkanów Reformatów w Krakowie (dalej: APFRK): list J. Agopsowicza do o. Jana Modesta Pasiecznika, Nowy Sącz, 10 stycznia 1976.

³⁷ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Oddział w Krakowie: sygn. 39/23658, s. 15-17, podanie Jana Agopsowicza do Biura Paszportów, Nowy Sącz, 18 kwietnia 1962.

³⁸ Relacja Barbary Agopsowicz Krasowskiej, Kraków, 4 marca 2021.

mieszkał w Erywaniu, udał się wraz z córką Barbarą na trzytygodniową wyprawę do Armenii. Zwiedził Eczmiadzyn i Matenadaran, był w Bibliotece Narodowej i nad jeziorem Sewan. Wizyta stanowiła okazję do wielu rozmów oraz nawiązania nowych znajomości. Spotkał się m.in. ze znanym malarzem Aszotem Mamadżanianem oraz dyrektorem Biblioteki im. Aleksandra Miasnikiana w Erywaniu, Spartakiem Ghazarianem. Nie zdołał jednak dotrzeć do wszystkich interesujących go miejsc, zwłaszcza zabytków znajdujących się w górach, z powodu problemów zdrowotnych, nasilających się w upalnym klimacie³⁹.

W sierpniu 1973 roku Agopsowicz wraz z żoną udał się do Lwowa i Stanisławowa. Rodzinne strony planował odwiedzić od dawna, ale nie mógł uzyskać zaproszenia, dlatego skorzystał z oferty biura podróży „Orbis”. Kilka dni spędzili we Lwowie, gdzie mieszkali w hotelu „Lviv” usytuowanym tuż obok opery. Po drodze po sowieckiej Ukrainie Agopsowicz relacjonował w liście do ks. Kazimierza Filipiaka, którego fragmenty warto przytoczyć:

Pierwsze nasze kroki skierowaliśmy do naszej katedry. Trudno opisać, jak wygląda Lwów, to trzeba zobaczyć. Na nas zrobił wrażenie szarego biednego miasta. Ulice jak były zniszczone przez działania wojenne, tak pozostały do dnia dzisiejszego. [...] Nasz zaułek ormiański ogromnie zniszczony, w rozsypce! Katedra, z zewnątrz w możliwym stanie, jest stale zamknięta, gdyż jest składem obrazów zebranych z innych kościołów. Pałac biskupów podzielony na szereg małych, jednopokojowych mieszkań. [...] Mimo zakazu pojechaliśmy okazją do Stanisławowa. Od razu zajechaliśmy na rynek. Kościół nasz odsłonięty przez zburzenie kamienic zasłaniających go od rynku stoi w dobrym stanie bez obrazu M[atki] B[ożej] i z obciętymi krzyżami. Ulica przed kościołem i plebanią nazywa się Jerewańska. Przy drzwiach kościelnych tablica z napisem: Muzeum religioznawstwa i ateizmu. Dzięki temu jest zachowany b[ardzo] dobrze. Malowidła ścienne i figury zachowane. Główny ołtarz zasłonięty niebieską szmatą, a przed nim stoi model sputnika. Wokół fotografie o pochodzeniu człowieka oraz popiersia Marksów, Engelsów etc. Zrobiłem kilka zdjęć, które przesyłam w załączeniu. Byłem jeszcze w domu, gdzie mieści się oddział kliniki dziecięcej (ul. Moniuszki), a potem pojechaliśmy na cmentarz do moich rodziców. Długi czas błądziliśmy, ponieważ kościół niemiecki, który znajdował się przy alei prowadzącej na cmentarz, nie istnieje, a aleja i główne wejście na cmentarz [są] zabudowane blokami. Wreszcie dojechaliśmy na cmentarz jakoś z boku. Przez godzinę z placzem szukałem grobowca rodziców i nie mogłem znaleźć. Cmentarz wygląda jak busz afrykański, zarośnięty burzanami. Niektóre grobowce, uszkodzone i otwarte, nawet na sowiecie, który nas przywiózł, robiły straszne wrażenie. Wreszcie jakiś sowiet, który z Nowosybirsk przyje-

³⁹ Ibidem.

chał na grób ojca swego, pokazał mi, gdzie była główna brama, wtedy już trafiłem do rodziców. Oczyszcziliśmy grobowiec, zapaliliśmy świeczki, popłakali, i pojechaliśmy z powrotem do Lwowa, nie chcąc kręcić się niepotrzebnie i wpadać w oczy milicji⁴⁰.

Troska o środowisko Ormian polskich i zachowanie obrządku ormiańskiego

Z zachowanej korespondencji Agopsowicza, kierowanej do znajomych Ormian, wynika, że dużą wagę przywiązywał do losów diaspory ormiańskiej w Polsce oraz śledził jej aktualną sytuację. W okresie powojennym nie istniała w Polsce żadna organizacja świecka zrzeszająca Ormian, dlatego możliwości ich konsolidacji były mocno ograniczone. Ekspatriowani z Kresów po drugiej wojnie światowej, rozproszyli się na terenie całej Polski. Jediną okazją do spotkań w większym gronie były nabożeństwa w obrządku ormiańskim odprawiane nieregularnie w kilku miastach w Polsce. W korespondencji Agopsowicz używał sformułowania „mały świątek ormiański”. Miał świadomość, że epoka związana z Kresami bezpowrotnie się zakończyła, a powojenne okoliczności nie sprzyjają integracji środowiska⁴¹. Bardzo zależało mu na zapewnieniu Ormianom polskim opieki duszpasterskiej oraz możliwości funkcjonowania ormiańskich parafii katolickich. Tymczasem sytuację komplikował nieuregulowany status prawny obrządku ormiańskiego w Polsce. Żył jeszcze zaledwie kilku starszych wiekiem duszpasterzy, a nowych powołań kapłańskich brakowało.

Wszystkie sprawy organizacyjne dotyczące obrządków wschodnich Stolica Apostolska powierzyła kard. Stefanowi Wyszyńskiemu, prymasowi Polski⁴². Uważał on, że Ormian jest już bardzo mało, są rozproszeni i mają zapewnioną opiekę duchową kapłanów rzymskokatolickich. Dlatego był przeciwny pielęgnowaniu tradycji ich własnego obrządku⁴³. Agopsowicz zastanawiał się, jakie kroki podjąć, aby Kościół ormiańskokatolicki w Polsce mógł się nadal rozwijać. Uważał, że najlepszym rozwiązaniem byłoby powołanie przez Stolicę Apostolską administratora apostolskiego dla Ormian katolików, który miałby szerokie kompetencje w kwestiach organizacyjnych i duszpasterskich.

⁴⁰ AFKiDOP, list J. Agopsowicza do ks. K. Filipiaka, Nowy Sącz, 20 września 1973.

⁴¹ APFRK, list J. Agopsowicza do o. J. M. Pasiecznika, Nowy Sącz, 10 stycznia 1976.

⁴² Szerzej na temat dziejów obrządku ormiańskiego w Polsce po drugiej wojnie światowej zob. M. Białkowski, *Prymas Stefan Wyszyński jako ordynariusz wiernych obrządku ormiańskiego. Szkic do dziejów religijnych diaspory Ormian polskich w latach 1957-1981*, „Studia Gdańskie”, 45, 2019, s. 149-171.

⁴³ AFKiDOP: Archiwum Jakubowiczów (dalej: AJ), sygn. 79, list J. Agopsowicza do A. Jakubowicza, Nowy Sącz, 21 lipca 1978.

Zagadnienia związane z funkcjonowaniem Kościoła ormiańskiego w Polsce Agopsowicz wielokrotnie omawiał z ks. Grzegorzem Petrowiczem z Rzymu i zachęcał go do lobbowania w dykasteriach watykańskich na rzecz sprawy Ormian katolików w Polsce. Gdy w 1962 roku był w Rzymie, podjął interwencję osobiście. Wykorzystał dawne znajomości z kard. Agadżanianem, który od niedawna pełnił funkcję prefekta Kongregacji ds. Ewangelizacji Narodów (1960-1970). Fakt osobistej znajomości z watykańskim hierarchą umożliwił uzyskanie audiencji. Kardynał odniósł się życzliwie do postulatów Agopsowicza i miał mu powiedzieć: „Szkoda, że nie jesteś kapłanem, ciebie zrobiłbym od razu biskupem”. Z kardynałem Agopsowicz utrzymywał kontakt korespondencyjny także w późniejszych latach i nadal uzyskiwał od niego deklaracje pomocy. Nazwał on Agopsowicza „ambasadorem” spraw Kościoła ormiańskiego w Polsce, zalecał częste wizyty w Wiecznym Mieście, których koszty proponował pokryć. Agopsowicz nie chciał nadużywać tej uprzejmości, czego później żałował.

Życzliwie nastawiony Agadżanian, posiadający wiedzę o sytuacji w Polsce z pierwszej ręki, tj. od Agopsowicza, podjął starania w Kongregacji dla Kościołów Wschodnich o mianowanie administratora apostolskiego dla wiernych obrządku ormiańskiego w Polsce. W listopadzie 1962 roku Kongregacja wyraziła na to zgodę. Administratorem miał zostać o. Stefan Moysa-Rosochacki, jezuita z Warszawy, pochodzący z ziemiańskiej rodziny ormiańskiej, która w Galicji za panowania Austrii otrzymała tytuł baronowski. W tym celu o. Moysa-Rosochacki powinien był opuścić zakon i zmienić obrządek na ormiański. Takiego rozwiązania nie zaaprobował kard. Wyszyński, a sam o. Moysa-Rosochacki napisał do Agopsowicza list pełen pretensji, oznajmiając, że od dziecka należał do obrządku rzymskokatolickiego, że nie uważa się za Ormianina i z Ormianami nie chce mieć nic wspólnego. Sprzeciw kard. Wyszyńskiego wobec projektu utworzenia odrębnej kościelnej jednostki administracyjnej dla ormiańskich katolików w Polsce zablokował jakiekolwiek dalsze działania w tej sprawie, gdyż kard. Agadżanian nie chciał ingerować w jego decyzje. Agopsowicz postanowił wyjaśnić sprawę i poznać motywy, jakimi kierował się prymas, dlatego spotkał się z jego sekretarzem, ks. Władysławem Padaczem. Ten oznajmił, że Ormianie mają w Polsce administratora, ale nie potrafił podać jego personaliów. Między rozmówcami doszło do ostrej wymiany zdań, tak że rozeszli się w nieprzyjemnej atmosferze. Agopsowicz uważał, że „od tego czasu kard. Wyszyński zupełnie jawnie okazuje nam swoją wrogość i dąży do zlikwidowania naszego obrządku w Polsce”⁴⁴, a Kongregacja dla Kościołów Wschodnich odnosi się do sprawy z rezerwą⁴⁵.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem, Spuścizna Stanisława Donigiewicza (dalej: SSD): sygn. 125, s. 1, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 28 marca 1977.

4. Jan Hasso Agopsowicz na wycieczce w Armenii, Zwartnoc, 1968, Zbiory Barbary Agopsowicz Krasowskiej w Krakowie

Nie udało się ustalić, czy w kolejnych latach Agopsowicz interweniował w Stolicy Apostolskiej w sprawie powołania administratora. Wiadomo, że temat ten omawiał z rektorem Papieskiego Kolegium Ormiańskiego, ks. Nersesem Setianem, ale rezultat rozmów pozostaje nieznany⁴⁶. W 1971 roku zmarł kard. Agadżanian, co z pewnością utrudniło Agopsowiczowi kontakt z urzędami watykańskimi. W listach do Stanisława Donigiewicza z żalem konkludował:

Nie raz myślę sobie, jak strasznie doświadczył nas los podczas ostatniej wojny, jak wszystkie sprawy Ormian polskich zmierzają nieuchronnie ku zagładzie, jak przepada majątek kościelny i inne relikty kultury ormiańskiej i jak ogromnie trudno coś zrobić pozytywnego dla sprawy ormiańskiej! Jakieś przekleństwo na nas ciąży!⁴⁷ [...] Osobiście mam wrażenie, że rzeczywiście kończy się wraz z nami nasz prastary obrządek i nie ma wyjścia z tej całej sytuacji⁴⁸.

Były to mocne i cierpkie słowa, wyrażające troskę i zawód po wieloletnich staraniach na rzecz unormowania sytuacji prawnej Kościoła ormiańskiego

⁴⁶ Ibidem, AJ, sygn. 79, list J. Agopsowicza do A. Jakubowicza, Nowy Sącz, 21 lipca 1978.

⁴⁷ Ibidem, SSD, sygn. 125, s. 2, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 28 marca 1977.

⁴⁸ Ibidem, sygn. 52, s. 5, list tegoż do tegoż, Nowy Sącz, 8 maja 1980.

w Polsce. Agopsowicz pozytywnie oceniał rolę Stolicy Apostolskiej i postawę kard. Agadżaniana, winą obarczał księży ormiańskich pracujących w Polsce. Tak to wyłożył w liście do Marii Kapri, zwracając przy okazji uwagę na jeszcze jeden ważny czynnik porażki swych starań – negatywne stanowisko władz komunistycznych:

Sprawa naszego obrządku to bardzo bolesna dla mnie sprawa. Trudno obecnie coś zdziałać, kiedy od końca wojny nic w tym kierunku nie działo. Nie było nigdy zgody wśród naszych księży, z których każdy żył własnym życiem, nie znosząc nad sobą żadnej władzy. Gdyby się byli zorganizowali i utworzyli coś w rodzaju namiastki dawnej diecezji, byłibyśmy liczyli się nie tylko w administracji kościelnej, ale również w urzędzie do spraw wyznań, który teraz uważa obrządek ormiański za niepotrzebny i definitywnie zlikwidowany. [...] Nic nie pomogły moje interwencje, bo, prawdę mówiąc, sami księża ormiańscy pogrzebali swój obrządek⁴⁹.

Aktywność diaspory ormiańskiej w Polsce zintensyfikowała się w latach 80. XX wieku. W Krakowie 24 marca 1980 roku powstało Koło Zainteresowań Kulturą Ormian przy Polskim Towarzystwie Ludoznawczym. W ramach jego działalności w listopadzie 1980 roku zorganizowano sesję naukową, która stała się pretekstem do spotkania środowiska ormiańskiego w Polsce⁵⁰. Uczestniczył w niej Jan Agopsowicz, do czego zachęcał go jeden z organizatorów, dr Janusz Kamocki, oraz duszpasterz Ormian polskich, ks. Kazimierz Filipiak⁵¹. O tym przełomowym wydarzeniu pisał potem:

Przeżyliśmy ten ewenement bardzo głęboko. Spotkaliśmy różnych przyjaciół i znajomych, których nie widzieliśmy od prawie 40-tu lat. Dr Kamocki, przeznacny człowiek, zasłużył się wielce dla sprawy ormiańskiej, ale nie dało się, ze zrozumiałych względów, restytuować dawnego Związku Ormian we Lwowie. Musieliśmy skorzystać z okazji i stać się oddziałem Towarzystwa Ludoznawczego. Może jednak coś z tego wyjdzie. Dzięki temu stowarzyszeniu miłośników kultury ormiańskiej Ormianie, rozsiani po Polsce, odszukali się wzajemnie i postanowili zjednoczyć się⁵².

⁴⁹ AFKiDOP, kopia listu J. Agopsowicza do M. Kapri, Nowy Sącz, 22 stycznia 1979; Por. też: AFKiDOP: AJ, sygn. 79, list J. Agopsowicza do A. Jakubowicza, Nowy Sącz, 21 lipca 1978.

⁵⁰ G. Pełczyński, *Ormianie polscy w XX wieku. Problem odrębności etnicznej*, Warszawa 1997, s. 85, 87.

⁵¹ AFKiDOP: SSD, sygn. 52, s. 22, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 25 sierpnia 1980.

⁵² APFRK, list J. Agopsowicza do o. J. M. Pasiecznika, Nowy Sącz, 15 kwietnia 1981.

W tym kontekście zaznaczyć należy, że Jan Agopsowicz pielęgnował ormiańskie tradycje wyniesione z domu rodzinnego, m.in. przygotowywał supę chorutową (tzw. gandzabur) oraz tradycyjne ciasto⁵³.

Bibliofil i ekslibrisofil

Wielką pasją Agopsowicza było kolekcjonowanie i projektowanie ekslibrisów. Być może genzę jego zainteresowań sztuką oraz wrażliwość na piękno i estetykę wiązać należy ze studiami w Rzymie, obfitującym w zabytki i dzieła sztuki⁵⁴. Na rozwój jego zainteresowań w tym kierunku wpłynęła znajomość z lwowskim historykiem sztuki i muzeologiem Rudolfem Mękickim (1887-1942), znanym również z tworzenia ekslibrisów, oraz Tadeuszem Solskim (1884-1966), kolekcjonerem i bibliofilem⁵⁵. W 1942 roku Męckicki wykonał dla Agopsowicza trzy ekslibrisy w technice cynkotypii barwnej. Pierwszy – z napisem literami polskimi stylizowanymi na ormiańskie, pod którym umieścił herb Hasso, przedstawiający gołębia z gałązką w dziobie, a z prawej strony ornament roślinny. Drugi ekslibris miał podobną kompozycję i zdobienia oraz napis w języku ormiańskim: „Z ksiązek Jana Hasso Agopsowicza we Lwowie”. Trzeci ekslibris przedstawiał katedrę ormiańską we Lwowie od strony wschodniej, ozdobioną kolorowymi ornamentami oraz napisem w języku polskim literami stylizowanymi na ormiańskie⁵⁶. Przypuszczalnie to właśnie działalność artystyczna Męckiego zainspirowała Agopsowicza do własnej pracy twórczej.

Pierwszy ekslibris wykonał dla siebie w 1943 roku. Był to szkic katedry ormiańskiej ujętej w arkadę ozdobioną motywami florystycznymi i ptakami oraz stylizowanym napisem umieszczonym na dole kompozycji. Kolejny, z 1944 roku, zaprojektował w kształcie gotyckiej owalnej pieczęci z rodowym herbem przedstawiającym gołębia z gałązką w dziobie, oplecionym węzem trzymającym w pysku ogon, zwieńczonym koroną oraz otoczonym stylizowanym napisem w języku łacińskim. Kolejne trzy autoekslibrisy wykonał w latach powojennych. W 1961 roku dwa z herbem Hasso oraz w 1976 roku z postacią św. Mateusza, zaczerpniętą z XIII-wiecznego ewangeliarza ormiańskiego, z napi-

⁵³ AFKiDOP: SSD, sygn. 52, s. 17, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 14 lipca 1980; Ռ. Համբարձումյան [R. Hambarcumian], Լեհահայերի խոհանոց [Z kuchni polsko-ormiańskiej], „Հայաստանի աշխատանքային” [„Robotnica Armenii”], 1979, 2, s. 30-31.

⁵⁴ T. T. Gudźowski, *Ormiańskie ekslibrisy Jana Agopsowicza*, „Dunajec”, 8, 1987, 50, s. 8-9.

⁵⁵ Ibidem; Archiwum Państwowe w Przemyśle: sygn. 108, k. 1, list J. Agopsowicza do M. Słowika, Nowy Sącz, 21 września 1968; M. Grońska, *Ekslibrisy. Wiadomości zebrane dla kolekcjonerów*, Warszawa 1992, s. 54.

⁵⁶ *Mistrzowie ekslibrisu polskiego. Rudolf Męckicki*, oprac. G. Kordel, [Warszawa 2019], s. 40, 42.

sem w języku polskim i ormiańskim oraz rodowym herbem zwieńczonym koroną książęcą.

Agopsowicz tworzył ekslibrisy użytkowe, przeznaczone do oznaczenia książek. Artysta łączył prezentowane na grafice treści z profesją bądź zainteresowaniami bibliofila. W związku z tym ekslibris był nie tylko ozdobą książki, ale i „wizytówką osobowości właściciela”⁵⁷. Agopsowicz podejmował w swojej twórczości bardzo różnorodną tematykę. Jego kompozycje nawiązywały do postaci bądź wydarzeń historycznych, zabytków, dokumentów pergaminowych, monet, książ, pieczęci czy herbów. Pojawiały się także rośliny i zwierzęta, zwłaszcza lew, orzeł, gołąb, wąż. Artysta wprowadzał motywy naczyń i sprzętów oraz elementów architektonicznych starożytnej Grecji i Rzymu, ozdobnych napisów, postaci bóstw. Często nawiązywał do zabytków Lwowa. Dużą wagę przywiązywał do szczegółów, doboru czcionki i odpowiedniego papieru. Prace komponował w formie prostokąta, kwadratu, trójkąta, owalu, koła. Drukował przeważnie w kolorze czarnym, rzadziej w zieleni, brązie czy sepii⁵⁸.

W okresie bez mała czterdziestoletniej aktywności artystycznej (1943-1982) Agopsowicz zaprojektował 239 ekslibrisów, w tym 38 nieukończonych⁵⁹. Rozkwit twórczości przypada na drugą połowę lat 70. XX wieku, po przejściu na emeryturę. W 1976 roku zaprojektował 38, w 1977 – 26, w 1978 – 18, w 1979 – 14, w 1980 – 19, łącznie z projektami nieukończonymi⁶⁰. Ekslibrisy rysował tuż przed reprodukcją cynkotypową⁶¹. Swoje prace sygnował inicjałami imienia i nazwiska, stosował też sygnatury obrazkowe w kilku wersjach⁶².

Warto przyjrzeć się bliżej ekslibrisom zawierającym motywy ormiańskie. Większość z nich została zaprojektowana dla znajomych Ormian. W 1958 roku Agopsowicz wykonał metodą hektografii ekslibris dla ormiańskiego księdza, Franciszka Jakubowicza z Krakowa. Umieścił na nim postać błogosławiącego Chrystusa, zaczerpniętą z ewangeliarza ormiańskiego z XIII wieku, i napis w języku starormiańskim (grabarze). Dwa ekslibrisy zaprojektował dla swojego przyjaciela, Michała Bohosiewicza z Gliwic – z wykształcenia prawnika, z zamiłowania bibliofila i kolekcjonera armeniców, znawcę genealogii rodzin

⁵⁷ Jan Hasso Agopsowicz. *Ekslibrisy. Wystawa – Wrocław 16-26 IX 1981*, oprac. M. Mazurkiewicz, Wrocław 1981, b. pag.

⁵⁸ Ibidem; *In memoriam Jana Hasso Agopsowicza*, red. J. T. Czosnyka, Nowy Sącz 1982; R. Lewandowski, *Exlibrisy Jana Hasso Agopsowicza*, Lipno 1979, s. 3-6.

⁵⁹ Pełny wykaz ekslibrisów Agopsowicza zob. Jan Hasso Agopsowicz. *Ekslibrisy*; T. Suma, *Jan Hasso Agopsowicz (1915-1982). Spis kompletny*, http://ekslibrispolski.pl/?page_id=2636; (dostęp: 27 stycznia 2021). Zob. też: Jan Hasso Agopsowicz. *Ekslibrisy*, oprac. J. Drużycki, Nowy Sącz–Wrocław 1973.

⁶⁰ Jan Hasso Agopsowicz. *Ekslibrisy*.

⁶¹ M. J. Wojciechowski, *Ekslibris godło bibliofila*, Wrocław 1978, s. 189.

⁶² M. Grońska, *Ekslibrisy*, s. 84; T. Suma, *Sygnatury polskich twórców ekslibrisów od XIX wieku do współczesności. Leksykon*, Warszawa 2013, s. 35, 91.

ormiańskich i heraldyki. Znaki nawiązywały do jego zainteresowań i zawierały motywy heraldyczne. Pierwszy z 1969 roku z herbem Sas i napisem w języku polskim i ormiańskim, drugi – z 1978 roku z herbem Bukowiny i herbem Sas, mapą Bukowiny i Pokucia oraz napisami polsko-ormiańskimi. Pozostałe trzy projekty dla Bohosiewicza, z 1975 roku, z motywami heraldycznymi nie zostały ukończone. Trzy projekty przygotował dla Stanisława Donigiewicza, zasłużonego działacza środowiska ormiańskiego w Polsce. Pierwszy z 1943 roku, trójbarwny, z motywami polsko-ormiańskimi, zaginął w czasie drugiej wojny światowej. Dwa powojenne projekty zostały zrealizowane i nawiązywały do zabytków ormiańskich we Lwowie: pierwszy z pasażem za katedrą ormiańską (1977), drugi z głową z portalu przy ul. Ormiańskiej oraz napisami w języku polskim i ormiańskim (1978). W 1976 roku zaprojektował ekslibris dla ks. Kazimierza Filipiaka, przedstawiający fasadę kościoła ormiańskiego w Stanisławowie⁶³.

Zarówno zainteresowania Agopsowicza historią i kulturą ormiańską, jak i utrzymywanie licznych kontaktów z Ormianami zaowocowały powstaniem około dziesięciu ekslibrisów dedykowanych znajomym z Armenii. Dla Spartaka Ghazariana, bibliotekarza z Erywania, w roku 1977 zaprojektował ekslibris z motywem zaczerpniętym z ormiańskiego manuskryptu, z dwoma kogutami. Ekslibris Aszota Mamadżaniana z roku 1977, malarza i grafika, przedstawiał świątynię w Eczmiadynie i górę Ararat. Dwa ekslibrisy wykonał dla Rafaela Hambarcumiana (1978), ormiańskiego historyka, autora prac o Ormianach polskich. Jeden przedstawiał detale z ornamentyki pulpitu z kościoła w Ani z 1273 roku, drugi – średniowieczny herb Armenii z orłem i dwoma lwami. Dwa ekslibrisy *in memoriam* zaprojektował Agopsowicz dla Arama Asłana (1980). Jeden przedstawiał ruiny bazyliki w Zwartnoc pod Erywaniem na tle Araratu, drugi – klasztor nad jeziorem Sewan, Ararat i ornament staroormiański⁶⁴.

Ciekawe projekty zrealizował Agopsowicz dla dwóch naukowców z Krakowa, związanych ze środowiskiem ormiańskim. Dla Janusza Komockiego wykonał ekslibris z ornamentem plectionkowym, Ormianką w stroju ludowym, górą Ararat i tarczą z herbem Jelita (1971). Dla armenisty Andrzeja Pisowicza (obecnie profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego) zaprojektował kompozycję przedstawiającą orła na wysokim obelisku w Zwartnoc, świątynię na półwyspie Sewan, kościół Karmrawor oraz Wielki i Mały Ararat (1977).

Motywy ormiańskie występowały także w kilku innych kompozycjach. Na ekslibrisie *in memoriam* Tadeusza Przypkowskiego (1979) znajdował się zegar słoneczny z kościoła św. Szczepana w Hagharcin w Armenii, na ekslibrisie Anny

⁶³ Jan Hasso Agopsowicz. *Ekslibrisy*.

⁶⁴ T. T. Gudźowski, *Ormiańskie ekslibrisy Jana Agopsowicza*, s. 8-9; Jan Hasso Agopsowicz. *Ekslibrisy*; Ռ. Համբարժումյան, [R. Hambarcumian], ՈՒՐՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆ 20-րդ դարի հայ գաղութի [Zarysy wspólnoty polsko-ormiańskiej w XX wieku], „Հանդես Ամսորայ” [„Handes Amsorya”], 1981, 1-12, s. 139.

Agopsowicz (1976) – ormiańscy ogrodnicy oraz napis stylizowany na ormiański. Z kolei ekslibris Emilii Agopsowicz (1980) składał się z ormiańskiego ornamentu roślinnego i napisu w języku ormiańskim. Ciekawą kompozycję posiada ekslibris Feliksa Ścibały (1962), krakowskiego bronioznawcy i kolekcjonera, żonatego z polską Ormianką, Marią Torosiewicz. Figurował na nim ornament florystyczny i litery stylizowane na ormiańskie.

Akcenty ormiańskie w twórczości Agopsowicza charakteryzował kolekcjoner i znawca ekslibrisów Tadeusz Gudzowski:

Ekslibrisy te – podobnie jak wszystkie inne prace, które wyszły spod rylca Jana Agopsowicza – są wysoko cenione przez kolekcjonerów i znawców sztuki graficznej. Odznaczają się niezwykle elegancją, doskonałą kompozycją graficzną i wykonaniem. Wyróżnia je również piękne ormiańskie liternictwo i typowe ozdobniki jak rajske ptaki. Wiele uroku dodaje doskonały dobór farb i papieru, na których są tłoczone⁶⁵.

Kilkanaście ekslibrisów Jan Agopsowicz wykonał dla bliższej i dalszej rodziny, po kilka dla żony Emilii oraz córek Barbary i Anny, dla zięciów oraz wnuków. Dla siostrzeńca Alfreda Oruby (syna Adeli) powstały dwa ekslibrisy z motywami muzycznymi⁶⁶. Dziesięć znaków książkowych zaprojektował dla swojego przyjaciela Wiktora Franza. Nawiązywały one do jego zainteresowań: bibliofilstwa i orientalistyki. Pięć ekslibrisów (w tym trzy niezrealizowane) zaprojektował dla dr. Antoniego Knota, sześć dla Feliksa Ścibały, w tym wspomniany wyżej z motywami ormiańskimi, pięć dla znanego kolekcjonera i orientalisty, a zarazem wieloletniego przyjaciela, Antoniego Brosza, oraz jeden dla jego żony Jadwigi.

Z racji swoich kontaktów zawodowych i znajomości środowiska lekarzy i farmaceutów Agopsowicz wykonywał też ekslibrisy o tematyce medycznej. Jednym z pierwszych z 1943 roku był znak dla farmaceuty Włodzimierza Staroduba. Po wojnie zaprojektował ekslibrisy dla farmaceutów i lekarzy, m.in. dla Albina Burzy (1954), Mieczysławy Jodłowskiej (1976), Jana i Elżbiety Dubielów (1978), Rajmunda Lewandowskiego (1978). Pojawiał się w nich motyw węża Eskulapa⁶⁷.

Kilkanaście ekslibrisów Agopsowicz zaprojektował dla instytucji kulturalnych w Nowym Sączu. Dla Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej powstały ekslibrisy z wizerunkiem fundatorów książki, Józefem Szujskim i Józefem Wieniawą Zubrzyckim, oraz herbem miasta. Kolejne przeznaczone były dla Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz dla Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Kilka

⁶⁵ T. T. Gudzowski, *Ormiańskie ekslibrisy Jana Agopsowicza*, s. 9.

⁶⁶ Jan Hasso Agopsowicz, *Ekslibrisy*.

⁶⁷ J. T. Czosnyka, *Ekslibrisy Jana Hasso Agopsowicza*, „Służba Zdrowia”, 1980, 32, s. 8.

ekslibrisów upamiętniało ważne wydarzenia, takie jak Sądeckie Dni Literatury⁶⁸. Dwa ekslibrisy zaprojektował dla Miejskiej Biblioteki w Gorlicach, w tym jeden z motywem lampy naftowej⁶⁹. W ten sposób nawiązał do ważnego wydarzenia – zapalenia po raz pierwszy w Gorlicach lampy zaprojektowanej przez Ignacego Łukasiewicza, wynalazcy uważanego za potomka polskich Ormian.

Jan Agopsowicz cieszył się szacunkiem w środowisku kolekcjonerów grafiki. Na jego twórczość zwróciła uwagę Julia Mękicka:

Jan Hasso Agopsowicz [...] jest grafikiem amatorem, wykonawcą ponad 100 ekslibrisów, przeważnie w klasycznym stylu bez nowatorskich znieskształceń, nawiązujący swym kunsztem do sztuki iluminatorskiej dawnych mistrzów ormiańskich. Te małe subtelne obrazki cieszą się sympatią i uznaniem wśród kolekcjonerów, chociaż nie są wykonane w tzw. grafice szlachetnej, ale jako rysunek do skłiszowania. Będąc romantykiem swej sztuki, ofiarowuje projekty swym znajomym, a interesuje go świat roślin, kwiaty, zabytki architektoniczne, rzeźby itp.⁷⁰

Wyrazem uznania środowiska artystycznego związanego z ekslibrisem był hołd złożony przez grono przyjaciół już pośmiertnie – teka z dedykowanymi mu ekslibrisami⁷¹.

Prace Agopsowicza eksponowane były na wielu wystawach krajowych i zagranicznych. Kilka autorskich ekspozycji odbyło się za życia artysty, m.in. w Lipnie w 1979 roku, zorganizowana przez Rajmunda Lewandowskiego, oraz w 1981 roku we Wrocławiu, w Dzielnicowej Bibliotece Publicznej. Ponadto ekslibrisy Agopsowicza po jego śmierci prezentowano na kilkudziesięciu wystawach krajowych i zagranicznych. Zagadnienia eksponowanej grafiki były bardzo różnorodne, podobnie jak instytucje, które organizowały ekspozycje: ośrodki kultury, samorządy, biblioteki, prywatni kolekcjonerzy. Tytułem przykładu można wymienić tematykę kilku wystaw: sport w ekslibrisie⁷², ekslibrisy dla kobiet⁷³,

⁶⁸ *Pamięci bibliofila*, „Gazeta Krakowska”, 1997, 130, s. 7; *Jan Hasso Agopsowicz nie żyje*, „Dunajec”, 1982, 21, s. 6; *Jan Hasso Agopsowicz 1915-1982. Ex-libris, 1975-1985. X lat W[ojewódzkiej] B[iblioteki] P[ublicznej] w Nowym Sączu*, oprac. W. Wcześny, Nowy Sącz 1985 (teka z ekslibrisami Jana Agopsowicza).

⁶⁹ S. Szafran et al., *Ignacy Łukasiewicz i jego dzieło w ekslibrisie*, Kraków 2004, s. 22, 31.

⁷⁰ J. Mękicka, *Exlibris śląski w milenijnym roku 1966*, Katowice 1966, s. 14.

⁷¹ Ekslibrisy wykonali: Ryszard Bandosz, Zbigniew Dolatowski, Józef Józak, Zdzisław Karpiński, Rajmund Lewandowski, Klemens Raczak, Zbigniew Strzałkowski, Adam Szczepańczyk, Tadeusz Szumarski, Bronisław Józef Tomecki, Józef Wanag. *In memoriam Jana Hasso Agopsowicza*.

⁷² M. Grybel-Meksuła, A. Gauda, *Sport w ekslibrisie*, Lublin 1988.

⁷³ *70 ekslibrisów dla kobiet. Katalog wystawy ekslibrisów z kolekcji Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu*, oprac. B. Celer, Kalisz 2019.

miasto Lublin⁷⁴, ekslibrisy szachowe⁷⁵, ekslibrisy sienkiewiczowskie⁷⁶, motywy wojskowe⁷⁷, motywy marynistyczne⁷⁸, ekslibrisy harcerskie⁷⁹, z motywami ludowymi⁸⁰, z motywem orła⁸¹, upamiętniające wydarzenia historyczne⁸² oraz bez wiodącej tematyki pochodzące ze zbiorów znanych polskich kolekcjonerów⁸³. Kilkadzieśnię ekslibrisów Jana Agopsowicza znalazło się na wystawie w galerii „Rytm” w Zakładowym Domu Kultury Huty im. Lenina w Krakowie w 1976 roku. Wystawę zorganizował kustosz Muzeum Etnograficznego w Krakowie Janusz Kamocki wraz ze Stanisławem Donigiewiczem. Agopsowicz był jedynym autorem z Polski, pozostałych 14 artystów pochodziło z Armenii⁸⁴.

Intensywne kontakty Agopsowicza z ormiańskim środowiskiem artystycznym spowodowały, że jego twórczością zainteresowano się także w Armenii. Pięć prac Agopsowicza było eksponowanych na wystawie: „Znaki książkowe ormiańskich artystów”, zorganizowanej w październiku 1975 roku w Bibliotece im. Aleksandra Miasnikiana (obecnie Biblioteka Narodowa Armenii) w Erywanu⁸⁵. W 1977 roku na analogicznej wystawie wystawiono jego 17 ekslibrisów⁸⁶, a w kolejnym roku 12⁸⁷.

⁷⁴ *Lublin – ludzie i zabytki w ekslibrisie*, oprac. A. Gauda, Lublin 1997, s. 27.

⁷⁵ *200 exlibrisów szachowych ze zbiorów Jerzego Giżyckiego i Włodzimierza Pawlaka*, Warszawa 1980, s. 9. *Ekslibrisy szachowe ze zbioru Jerzego Giżyckiego*, Częstochowa 1984.

⁷⁶ *Międzynarodowa wystawa ekslibrisów sienkiewiczowskich*, oprac. J. T. Czosnyka, Pruszków 1996, s. 15.

⁷⁷ *Polski ekslibris wojskowy*, Warszawa, maj 1983, druk ulotny.

⁷⁸ *Wystawa ekslibrisu morskiego*, Gdynia 1980, druk ulotny.

⁷⁹ *Wystawa ekslibrisów harcerskich z okazji siedemdziesięciolecia harcerstwa polskiego*, Tarnów 1980.

⁸⁰ *Motywy ludowe w ekslibrisie. Wystawa ze zbiorów Haliny i Zdzisława Dąbków*, Żagań 1986.

⁸¹ *Orzeł w ekslibrisie. Katalog wystawy ekslibrisów z kolekcji Józefa Tadeusza Czosnyki z Wojcieszowa*, Słupsk 1983; *Motyw orła w exlibrisie z kolekcji Józefa Tadeusza Czosnyki z Wojcieszowa*, Elbląg 1984.

⁸² *Ekslibrisy 40-lecia Polski Ludowej*, oprac. J. T. Czosnyka, Busko-Zdrój 1984, druk ulotny.

⁸³ *Chess Collectors International 2nd Congress ex collectione Jerzy Giżycki*, London 1986.

⁸⁴ *Katalog pierwszej wystawy exlibrisu ormiańskiego artystów z Armenii i Polski*, Kraków, 1976, druk ulotny.

⁸⁵ Հայ նկարիչների մատենանիշեր: Առաջին ցուցահանդեսի պատկերացանկ 1975 թ. հոկտեմբեր [Ekslibrisy ormiańskich artystów: katalog pierwszej wystawy 1975 roku październik], oprac. U. Ղազարյան [S. Ghazaryan], Երևան [Erywań] 1975, s. 27.

⁸⁶ Հայ նկարիչների մատենանիշեր Երրորդ ցուցահանդեսի պատկերացանկ 1977 թ. հոկտեմբեր [Ekslibrisy ormiańskich artystów: katalog trzeciej wystawy 1977 roku październik], oprac. U. Ղազարյան [S. Ghazaryan], Երևան [Erywań] 1977, s. 9.

⁸⁷ Հայ նկարիչների մատենանիշեր Չորրորդ ցուցահանդեսի պատկերացանկ 1978 թ. հոկտեմբեր, [Ekslibrisy ormiańskich artystów: katalog czwartej wystawy 1978 roku październik], oprac. U. Ղազարյան [S. Ghazaryan], Երևան [Erywań] 1978, s. 10-11.

Eklibrisy Agopsowicza zasilily zbiory krajowe i zagraniczne, zarówno prywatne, jak i instytucji państwowych, takich jak: Biblioteka Kórnicka Polskiej Akademii Nauk, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Biblioteka Naukowa PAN i PAU w Krakowie, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu i inne.

Kilku znanych artystów – poza wspomnianym już Rudolfem Mękickim – wykonało dla Agopsowicza eklibrisy. Byli to: Zygmunt Acedański, Zbigniew Dolatowski, Jerzy Drużycki, Rajmund Lewandowski, Zbigniew Lubicz-Miszewski, Aszot Mamadżanian, Klemens Raczak, Zbigniew Strzałkowski, Tadeusz Szumarski, Józef Wanag⁸⁸. Jako ciekawostkę warto nadmienić, że w 1962 roku z inicjatywy Agopsowicza i według jego wskazówek Zbigniew Dolatowski wykonał w drzeworycie eklibris dla kard. Agadżaniana i dla ks. Grzegorza Petrowicza⁸⁹.

Jan Hasso Agopsowicz posiadał również własną kolekcję eklibrisów artystów polskich i zagranicznych, zwłaszcza ormiańskich⁹⁰. Niektóre z nich były eksponowane na wystawie zorganizowanej w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu w maju 1977 roku⁹¹. Swoje zbiory powiększał drogą wymiany z innymi kolekcjonerami⁹².

⁸⁸ *Rajmund Lewandowski. Grafika – exlibris. Katalog wystawy*, oprac. W. Wcześny, Nowy Sącz 1979; *Zbigniew Dolatowski. Eklibrisy i grafika książkowa*, oprac. J. Saffarini, Warszawa 2001; *Grafika Rajmunda Lewandowskiego*, oprac. J. Kolek, W. Pawlak, Warszawa 1981, s. 12; T. Suma, *Jan Hasso Agopsowicz*, http://eklibrispolski.pl/?page_id=2136 (dostęp: 27 stycznia 2021).

⁸⁹ AFKiDOP: SSD, sygn. 125, s. 1, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 28 marca 1977; *Zbigniew Dolatowski. Eklibrisy i grafika książkowa*.

⁹⁰ Byli to m.in.: Irena Nowakowska-Acedańska, Zygmunt Acedański, Tadeusz Andrusiewicz, Jerzy Bandura, Stefania Gebus-Baraniecka, Wojciech Barylski, Czesław Borowczyk, W. J. Breitner, Bogusław Brandt, Marek Brudnicki, Andrzej Buchanec, Adam Bunsch, Stanisław Ostoja-Chrostowski, Tadeusz Cieślewski, Stanisław Dawski, Zbigniew Dolatowski, Jerzy Drużycki, Antoni Gołębiak, Stanisław Grabczyk, Edward Grabowski, Stanisław Jakubowski, Wojciech Jakubowski, Jerzy Jarnuszkiewicz, W. Kaczorowski, Alina Kalczyńska-Scheiwiller, Lesław Kasprzycki, Czesław Kelma, Wanda Korzeniowska, Ryszard Krzywka, Jan Kurkiewicz, Wiktor Langner, Wojciech Łuczak, Antoni Madeyski, Jan Maniecki, Bogusław Marschall, Adam Młodzianowski, Stanisław Mrowiński, Stefan Mroźewski, Jerzy Napieracz, Jan Olejniczak, Halina Pawlikowska, Adam Pohorecki-Czaplic, Edwarda Przeorska, Tadeusz Przykowski, Klemens Raczak, Stanisław Racyński, Ł. Rogoziński, Stanisław Rolicz, Teodor Różankowski, Jerzy Różański, Konstanty Sopoćko, Jan Stańda, Beata Słuszkiewicz, Jan Marcin Szancer, Józef Szuszkiewicz, Janusz Tłomakowski, Stanisław Töpfer, Tadeusz Tuszewski, Ludwik Tyrowicz, Franciszek Walczowski, Zygmunt Waśniewski, Tyrsus Wenhryniewicz, Kazimierz Wiszniewski, Marian Wójciak, Krystyna Wróblewska, Stanisław Zgaiński, Tadeusz Żurowski.

⁹¹ *Katalog wystawy exlibrisu ze zbiorów Jana Hasso Agopsowicza*, Nowy Sącz 1977, druk ulotny.

⁹² AFKiDOP: SSD, sygn. 52, s. 8, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 2 czerwca 1980.

Szerokie zainteresowania Jana Agopsowicza odzwierciedlał obszerny księgozbiór, który zebrał. Gromadził książki w języku polskim, ormiańskim i językach zachodnich, przede wszystkim wydawnictwa dotyczące Ormian i Armenii, publikacje z historii sztuki (zwłaszcza albumy), literaturę piękną, opracowania historyczne, wydawnictwa ekslibrisologiczne. Kolekcjonowanie książek rozpoczął jeszcze we Lwowie i skupił się przede wszystkim na armenicach, których do końca drugiej wojny światowej miał zebrać około 4000 druków: książek, broszur i czasopism w różnych językach, często publikacji rzadkich. Nie wszystko zdołał jednak przewieźć do Polski, gdyż część tej kolekcji zaginęła w zawierusze wojennej⁹³. Po wojnie kontynuował pasję bibliofila-armenisty, skrzętnie gromadząc literaturę dotyczącą historii Armenii, zwłaszcza dziejów Ormian w Polsce i krajach ościennych. Kupował nowości wydawnicze, śledził rynek antykwaryczny, korespondował w sprawie wydawnictw armenistycznych⁹⁴. Sprowadzał książki z Armenii, w tym wydawnictwa encyklopedyczne⁹⁵. Szereg publikacji o tematyce armenistycznej i ekslibrisologicznej przysyłali mu znajomi z Armenii, m.in. Rafael Hambarcuman z Erywania⁹⁶.

Jan Agopsowicz interesował się także fotografią, brał udział w licznych wystawach i konkursach. Fotografował przeważnie postacie, obiekty sakralne i naturę⁹⁷. Pasjonowała go muzyka poważna i opera, posiadał obszerną płytotekę, którą uzupełniał podczas wizyt we Włoszech⁹⁸.

Badania genealogiczne

Jan Hasso Agopsowicz przez ponad trzydzieści lat z zaangażowaniem i pasją zajmował się badaniami nad historią i genealogią swojej rodziny. W tym celu przeprowadził szereg kwerend archiwalnych i bibliotecznych, korzystał z fachowej literatury krajowej i zagranicznej⁹⁹. Sporo czasu przeznaczył na analizę tej części akt miejskich Stanisławowa z XVII i XVIII wieku, które przechowywane

⁹³ Archiwum Archidiecezjalne Warszawskie (dalej: AAW): sygn. S. 63.35, k. 7, list J. Agopsowicza do ks. Zdzisława Obertyńskiego, Nowy Sącz, 29 czerwca 1959; Դ. Հաւրարձնութեան, *Լեւիւհայրնի խոհանոցից*, s. 30.

⁹⁴ AAW: sygn. S. 63.26, k. 140, list J. Agopsowicza do ks. Z. Obertyńskiego, Nowy Sącz, 6 maja 1960.

⁹⁵ Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie (dalej: AN PAN i PAU): sygn. KIII-144, list J. Agopsowicza do Czesława Lechickiego, Nowy Sącz, 11 marca 1980, b. pag.

⁹⁶ AFKiDOP: SSD, sygn. 52, s. 2, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 6 maja 1980; s. 8, list tegoż do tegoż, Nowy Sącz, 2 czerwca 1980.

⁹⁷ Relacja Anny Agopsowicz Paczki, Kraków, 15 lutego 2021 roku.

⁹⁸ B. Agopsowicz-Krasowska, *Jan Józef Hasso Agopsowicz*, s. 84; Relacja Barbary Agopsowicz Krasowskiej, Kraków, 4 marca 2021 roku.

⁹⁹ AN PAN i PAU: sygn. KIII-144, list J. Agopsowicza do Cz. Lechickiego, Nowy Sącz, 6 września 1978.

są w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie¹⁰⁰. Ponadto korzystał z materiałów archiwalnych parafii ormiańskiej w Gdańsku oraz archiwów i bibliotek państwowych¹⁰¹. Podejmował próby pozyskania dokumentów z Archiwum Historycznego we Lwowie i Archiwum Obwodowego w Czerniowcach, chcąc dotrzeć do dokumentacji związanej ze szlachectwem swych przodków¹⁰². Uważał, że jego antenaci przybyli do Mołdawii po upadku ormiańskiego Królestwa Cylicji w 1375 roku, co było ustaleniem mylnym. Miał tu na myśli Kirkora Hasso, o którym twierdził, że zmarł w roku 1428¹⁰³. Bez wątpienia w XVIII wieku jego rodzina mieszkała w okolicach Stanisławowa¹⁰⁴. Nazwisko Agopsowicz pochodziło – jego zdaniem – z tego właśnie czasu, a poprzednio używana była nazwa rodowa „Hasso”¹⁰⁵.

Prace nad genealogią zintensyfikował po przejściu na emeryturę. Miał wówczas więcej czasu na systematyzowanie i uzupełnianie informacji genealogicznych¹⁰⁶. Wieloletni wysiłek, kwerendy i korespondencja z członkami rodziny przyniosły wymierny efekt w postaci pracy *Genealogia rodu Hasso Agopsowiczów 1428-1978* (Nowy Sącz 1978). Opracowanie poprzedził szkicem o historii Armenii, zamieścił w niej drzewa genealogiczne oraz wspomnienia o najbliższej rodzinie. Maszynopis własnoręcznie opisał w pergamin oraz ozdobił miniaturami na wzór średniowiecznych kodeksów ormiańskich¹⁰⁷. Autor nie miał wykształcenia historycznego ani profesjonalnego przygotowania w zakresie badań genealogicznych; sam doskonalił umiejętności warsztatowe i interpretował pozyskany materiał źródłowy.

¹⁰⁰ Wypisał ponadto wszystkie występujące w źródle nazwiska ormiańskie i ten materiał przekazał Michałowi Bohosiewiczowi z Gliwic. AFKiDOP: SSD, sygn. 52, s. 14, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 24 czerwca 1980; s. 16, list tegoż do tegoż, Nowy Sącz, 14 lipca 1980.

¹⁰¹ Ibidem, s. 14, list tegoż do tegoż, Nowy Sącz, 24 czerwca 1980.

¹⁰² AN PAN i PAU: sygn. KIII-144, list J. Agopsowicza do Cz. Lechickiego, Nowy Sącz, 23 maja 1978; list tegoż do tegoż, Nowy Sącz, 6 września 1978, b. pag.

¹⁰³ AN PAN i PAU: sygn. KIII-144, list J. Agopsowicza do Cz. Lechickiego, Nowy Sącz, 23 maja 1978.

¹⁰⁴ AFKiDOP: SSD, sygn. 52, s. 14, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 24 czerwca 1980.

¹⁰⁵ AN PAN i PAU: sygn. KIII-144, list J. Agopsowicza do Cz. Lechickiego, Nowy Sącz, 23 maja 1978.

¹⁰⁶ AFKiDOP: SSD, sygn. 52, s. 18, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 28 lipca 1980.

¹⁰⁷ APFRK, list J. Agopsowicza do o. J. M. Pasiecznika, Nowy Sącz, 15 kwietnia 1981; B. Agopsowicz-Krasowska, *Jan Józef Hasso Agopsowicz*, s. 84.

Osobowość

Jan Agopsowicz utrzymywał kontakt z wieloma znajomymi w kraju i zagranicą. Prowadził rozległą korespondencję, poruszając w niej przeważnie sprawy środowiska i obrządku ormiańskiego, rodzinnej genealogii oraz zagadnienia związane z kolekcjonowaniem i tworzeniem ekslibrisów. Był bardzo gościny, często odwiedzali go znajomi i rodzina, zatrzymując się nawet na dłuższy pobyt¹⁰⁸. Czwartki zarezerwowane były na spotkania w gronie znajomych i grę w brydża. Często gościem był Stanisław Donigiewicz, człowiek o szerokich zainteresowaniach, z którym Agopsowicz dyskutował na tematy związane z Ormianami¹⁰⁹. Bywał też u niego ks. Kazimierz Filipiak z Gdańska¹¹⁰. Wiele razy swój urlop u Agopsowiczów spędzał ks. Grzegorz Petrowicz z Rzymu, a kontakty rodziny z nim przetrwały także po śmierci Agopsowicza¹¹¹. Przyjaźnił się z Różą i Grzegorzem Agopsowiczami z Wrocławia, Michałem Bohosiewiczem z Gliwic, prof. Antonim Jakubowiczem z Gliwic. Spośród znajomych z Armenii stały kontakt korespondencyjny utrzymywał ze Spartakiem Ghazarianem, Aszotem Mamadżanianem, Stanisławem Pawłowiczem, Rafaelem Hambarcumianem, którego bardzo cenił za publikacje na temat Ormian polskich¹¹². Przyjaźnił się też z Wiktorem Franzem, i podziwiał jego erudycję¹¹³, oraz ze znanym krakowskim kolekcjonerem Antonim Broszem¹¹⁴.

Na podkreślenie zasługują umiejętności językowe Agopsowicza. Oprócz starożytnej greki i łaciny, których znajomość wyniósł jeszcze z gimnazjum, biegłe posługiwał się językiem starormiańskim¹¹⁵, nowoormiańskim w wersji

¹⁰⁸ AFKiDOP, list J. Agopsowicza do ks. Kazimierza Filipiaka, Nowy Sącz, 20 września 1973.

¹⁰⁹ Relacja Barbary Agopsowicz Krasowskiej, Kraków, 4 marca 2021 roku.

¹¹⁰ AFKiDOP: SSD, sygn. 52, s. 16, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 14 lipca 1980.

¹¹¹ Relacja Barbary Agopsowicz Krasowskiej, Kraków, 4 marca 2021 roku.

¹¹² Archiwum Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce Polskiej Akademii Umiejętności: list J. Agopsowicza do Janusza Kamockiego, Nowy Sącz, 16 kwietnia 1975; list tegoż do tegoż, Nowy Sącz, 3 listopada 1977; AFKiDOP: SSD, sygn. 125, s. 2, list J. Agopsowicza do S. Donigiewicza, Nowy Sącz, 28 marca 1977; AN PAN i PAU: sygn. KIII-144, list J. Agopsowicza do Cz. Lechickiego, Nowy Sącz, 14 kwietnia 1979; list tegoż do tegoż, Nowy Sącz, 1 kwietnia 1980.

¹¹³ AN PAN i PAU: sygn. KIII-144, list J. Agopsowicza do Cz. Lechickiego, Nowy Sącz, 6 września 1978.

¹¹⁴ Biblioteka Jagiellońska, sygn. Przyb. 252/05, list J. Agopsowicza do Jadwigi Brosz, Nowy Sącz, 14 lutego 1979.

¹¹⁵ Świadczy o tym chociażby fakt, że ks. Dionizy Kajetanowicz przed wydaniem swoich prac z zakresu liturgii ormiańskiej konsultował z Agopsowiczem tłumaczenia niektórych fragmentów. APFRK: list J. Agopsowicza do o. J. M. Pasiecznika, Nowy Sącz, 8 września 1975.

zachodniej, włoskim, rosyjskim, francuskim, niemieckim¹¹⁶. Umiejętności lingwistyczne były przydatne do utrzymywania międzynarodowych kontaktów oraz korzystania z literatury. Na znajomość języka ormiańskiego zwrócili uwagę sami Ormianie podczas pobytu Agopsowicza w Erywanii, doceniając poprawność i literacki styl wypowiedzi¹¹⁷.

Jan Agopsowicz był człowiekiem wielkiej kultury, humanistą o szerokich horyzontach i wielu umiejętnościach, które ciągle doskonalił. Miał spokojne usposobienie, był wrażliwy i chętny do pomocy innym, pracowity, zaangażowany w aktywność zawodową. Zapamiętany został jako świetny fachowiec w zakresie pracy laboratoryjnej oraz dobry, szlachetny i życzliwy człowiek o dojrzałej osobowości, a nadto miłośnik i popularyzator książki i ekslibrisu oraz kolekcjoner dobrej grafiki¹¹⁸.

Jan Hasso Agopsowicz przez wiele lat zmagał się z problemami zdrowotnymi, zmarł 30 maja 1982 roku w Nowym Sączu. Nabożeństwo pogrzebne odbyło się 2 czerwca w kaplicy na cmentarzu komunalnym w Nowym Sączu, a 4 czerwca – pogrzeb na cmentarzu Rakowickim w Krakowie¹¹⁹. Nekrologi informujące o jego śmierci zamieściła lokalna prasa¹²⁰. Został pochowany w grobowcu Zygmunta i Stefani z Agopsowiczów Fischerów, której był bratankiem¹²¹. Po śmierci Agopsowicza gromadzona przez dziesięciolecia kolekcja książek i ekslibrisów uległa rozproszaniu. Fragmenty biblioteki pozostały w gronie rodziny. Kilkadziesiąt ekslibrisów ze zbiorów Agopsowicza rodzina przekazała do Muzeum Narodowego w Krakowie, gdzie znajdują się do dnia dzisiejszego. Kilka książek zakupiła Biblioteka Publiczna im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu¹²².

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Warszawie: sygn. S. 63.35, S. 63.26, Spuścizna ks. Zdzisława Obertyńskiego

Archiwum Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie: Spuścizna arcybiskupa Józefa Teodorowicza, sygn. 552; Spuścizna Stanisława Donigewicza,

¹¹⁶ ASNS, s. 1, kwestionariusz osobowy Jana Agopsowicza, Nowy Sącz, 1960; B. Agopsowicz-Krasowska, *Jan Józef Hasso Agopsowicz*, s. 84; Ռ. Համբարձումեան, *Լեւոնապետի խնամողը*, s. 30.

¹¹⁷ Relacja Barbary Agopsowicz Krasowskiej, Kraków, 4 marca 2021 roku.

¹¹⁸ J. Koszyk, L. Mazan, *W Nowym Sączu mieszka wnuk Batorego!*, s. 10; *Jan Hasso Agopsowicz nie żyje*, s. 6; Relacja Anny Agopsowicz Paczki, Kraków, 15 lutego 2021 roku.

¹¹⁹ Sądecka Biblioteka Publiczna im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu, Oddział Zbiorów Specjalnych, klepsydra informująca o śmierci Jana Hasso Agopsowicza, Nowy Sącz, 1980.

¹²⁰ *Zmarł Jan Hasso Agopsowicz*, „Gazeta Krakowska”, 1982, 83, s. 6.

¹²¹ Relacja Anny Agopsowicz Paczki, Kraków, 15 lutego 2021 roku.

¹²² Relacja Barbary Agopsowicz Krasowskiej, Kraków, 4 marca 2021 roku.

sygn. 52, sygn. 125; Spuścizna księdza Kazimierza Filipiaka; Archiwum Jakubowiczów, sygn. 79, List Jana Agopsowicza do Antoniego Jakubowicza
 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie: sygn. 39/23658, Akta paszportowe Jana Agopsowicza
 Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie: sygn. KIII-144, Spuścizna Czesława Lechickiego
 Archiwum Ośrodka Badań nad Kulturą Ormiańską w Polsce Polskiej Akademii Umiejętności: Spuścizna Janusza Kamockiego
 Archiwum Państwowe w Przemyślu: sygn. 108, Spuścizna Mariana Słowika
 Archiwum Prowincji Franciszkanów Reformatów w Krakowie: Korespondencja o. Jana Modesta Pasiecznika
 Archiwum Szpitala Specjalistycznego im. Jędrzeja Śniadeckiego w Nowym Sączu:teczka personalna Jana Agopsowicza
 Congregazione per le Chiese Orientali. Archivio Storico (Rzym): sygn. 514/31,teczka personalna Jana Hasso Agopsowicza
 Sądecka Biblioteka Publiczna im. Józefa Szujskiego w Nowym Sączu, Oddział Zbiorów Specjalnych: klepsydra pogrzebowa Jana Hasso Agopsowicza
 Biblioteka Jagiellońska: sygn. Przyb. 252/05, spuścizna Antoniego Brosza
 Zbiory Barbary Agopsowicz Krasowskiej w Krakowie: J. Hasso Agopsowicz, *Genealogia rodu Hasso Agopsowiczów 1428-1978*, Nowy Sącz 1978, mszps
 Zbiory własne autora: Relacje Anny Agopsowicz Paczki, Kraków, 15 lutego 2021 roku, i Barbary Agopsowicz Krasowskiej, Kraków, 4 marca 2021 roku

Źródła drukowane

Agopsowicz-Krasowska B., *Jan Józef Hasso Agopsowicz*, „Gdzie szum Prutu”, 12, 2001, 2, s. 84
Chess Collectors International 2nd Congress ex collectione Jerzy Giżycki, London 1986 (katalog wystawy)
200 exlibrisów szachowych ze zbiorów Jerzego Giżyckiego i Włodzimierza Pawlaka, Warszawa 1980 (katalog wystawy)
Ekslibrisy 40-lecia Polski Ludowej, oprac. J. T. Czosnyka, Busko Zdrój 1984 (katalog wystawy)
Ekslibrisy szachowe ze zbioru Jerzego Giżyckiego, Częstochowa 1984 (katalog wystawy)
Grafika Rajmunda Lewandowskiego, oprac. J. Kolek, W. Pawlak, Warszawa 1981
 [Haj] Հայ նկարիչների մատենանիշեր: Առաջին ցուցահանդեսի պատկերացանկ 1975 թ. հոկտեմբեր [Ekslibrisy ormiańskich artystów: katalog pierwszej wystawy 1975 roku październik], oprac. Ս. Ղազարյան [S. Ghazaryan], Երևան [Erywań] 1975
 [Haj] Հայ նկարիչների մատենանիշեր: Երրորդ ցուցահանդեսի պատկերացանկ 1977 թ. հոկտեմբեր [Ekslibrisy ormiańskich artystów: katalog trzeciej wystawy 1977 roku październik], oprac. Ս. Ղազարյան [S. Ghazaryan], Երևան [Erywań] 1977
 [Haj] Հայ նկարիչների մատենանիշեր: Չորրորդ ցուցահանդեսի պատկերացանկ 1978 թ. հոկտեմբեր [Ekslibrisy ormiańskich artystów: katalog czwartej wystawy 1978 roku październik] Կազմ. Ս. Ղազարյան, [oprac. S. Ghazaryan] Երևան [Erywań] 1978
 Hasso Agopsowicz J., *Popielniki*, „Gdzie szum Prutu”, 12, 2001, 2, s. 85-91

- Jan Hasso Agopsowicz. Ekslibrisy*, oprac. J. Drużycki, Nowy Sącz–Wrocław 1973
- Jan Hasso Agopsowicz. Ekslibrisy. Wystawa – Wrocław 16-26 IX 1981*, oprac. M. Mazurkiewicz, Wrocław 1981
- Jan Hasso Agopsowicz 1915-1982. Ex-libris. 1975-1985. X lat W[ojewódzkiej] B[iblioteki] P[ublicznej] w Nowym Sączu*, oprac. W. Wcześny, Nowy Sącz 1985 [teka z ekslibrisami Jana Agopsowicza]
- Jan Hasso Agopsowicz nie żyje*, „Dunajec”, 1982, 21, s. 6
- Katalog pierwszej wystawy exlibrisu ormiańskiego artystów z Armenii i Polski*, Kraków 1976, druk ulotny
- Katalog wystawy exlibrisu ze zbiorów Jana Hasso Agopsowicza*, Nowy Sącz 1977, druk ulotny
- Lublin – ludzie i zabytki w ekslibrisie*, oprac. A. Gauda, Lublin 1997
- Międzynarodowa wystawa ekslibrisów sienkiewiczowskich*, oprac. J. T. Czosnyka, Pruszków 1996
- Motyw orła w exlibrisie z kolekcji Józefa Tadeusza Czosnyki z Wojcieszowa*, Elbląg 1984 (katalog wystawy)
- Motywy ludowe w ekslibrisie. Wystawa ze zbiorów Haliny i Zdzisława Dąbków*, Żagań 1986 (katalog wystawy)
- Orzeł w ekslibrisie. Katalog wystawy ekslibrisów z kolekcji Józefa Tadeusza Czosnyki z Wojcieszowa*, Słupsk 1983
- Polski ekslibris wojskowy*, Warszawa, maj 1983, druk ulotny
- Pamięci bibliofila*, „Gazeta Krakowska”, 1997, 130, s. 7
- Rajmund Lewandowski. Grafika – exlibris. Katalog wystawy*, oprac. W. Wcześny, Nowy Sącz 1979
- Schematismus archidioecesis Leopoliensis ritus armeno-catholici pro Anno Domini 1932-1933, 1935-1936, 1939*, Leopoli 1932-1933, 1935-1936, 1939
- 70 ekslibrisów dla kobiet. Katalog wystawy ekslibrisów z kolekcji Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu*, oprac. B. Celer, Kalisz 2019
- Sprawozdanie Dyrekcji I Gimnazjum Państwowego im. Mieczysława Romanowskiego w Stanisławowie za rok szkolny 1930/1931*, Stanisławów 1931
- Wystawa ekslibrisów harcerskich z okazji siedemdziesięciolecia harcerstwa polskiego*, Tarnów 1980
- Wystawa ekslibrisu morskiego*, Gdynia, czerwiec 1980, druk ulotny
- Zmarł Jan Hasso Agopsowicz*, „Gazeta Krakowska”, 1982, 83, s. 6

Opracowania

- Agopsowicz M., *Kresowe Pokucie. Rzeczpospolita Ormiańska*, Łomianki 2014
- Białkowski M., *Prymas Stefan Wyszyński jako ordynariusz wiernych obrządku ormiańskiego. Szkic do dziejów religijnych diaspory Ormian polskich w latach 1957-1981*, „Studia Gdańskie”, 45, 2019, s. 149-171
- Czosnyka J. T., *Ekslibrisy Jana Hasso Agopsowicza*, „Służba Zdrowia”, 1980, 32, s. 8
- Dubicki T., *Konspiracja polska w Rumunii 1939-1945*, 1, Warszawa 2002
- Grońska M., *Ekslibrisy. Wiadomości zebrane dla kolekcjonerów*, Warszawa 1992
- Grybel-Meksuła M., Gauda A., *Sport w ekslibrisie*, Lublin 1988
- Gudzowski T. T., *Ormiańskie ekslibrisy Jana Agopsowicza*, „Dunajec”, 8, 1987, 50, s. 8-9

- [Hambarcumian R.] Համբարձումեան Ռ., *Լեհահայերի խոհանոցից* [Z kuchni polsko-ormiańskiej], „Հայաստանի աշխատավորուհի” [„Robotnica Armenii”], 1979, 2, s. 30-31
- [Hambarcumian R.] Համբարձումեան Ռ., *Ուրուագծեր 20-րդ դարի հայ գաղութի* [Zarysy wspólnoty polsko-ormiańskiej w XX wieku], „Հանդէս Ամսօրեայ” [„Handes Amsorya”], 1-12, 1981, s. 111-142
- In memoriam Jana Hasso Agopsowicza*, red. J. T. Czosnyka, Nowy Sącz 1982
- Koszyk J., Mazan L., *W Nowym Sączu mieszka wnuk Batorego!*, „Przekrój”, 1980, nr 1825, s. 10
- Krzyżowski T., *Archidiecezja łwowska obrządku ormiańskokatolickiego w latach 1902-1938*, Kraków 2020
- Leśniak J., Leśniak A., *Agopsowicz Hasso Jan*, w: *Encyklopedia sądecka*, Nowy Sącz 2000, s. 10
- Lewandowski R., *Exlibrisy Jana Hasso Agopsowicza*, Lipno 1979
- Mękicka J., *Exlibris śląski w milenijnym roku 1966*, Katowice 1966
- Migrała L., *Ulica Jagiellońska w Nowym Sączu od końca XIX wieku do 1945 roku – mieszkańcy i zabudowa*, Nowy Sącz 2012
- Mistrzowie ekslibrisu polskiego. Rudolf Mękicki*, oprac. G. Kordel, [Warszawa 2019]
- Nowak M. J., Mordawski Z., *Opieka zdrowotna i opieka społeczna w latach 1945-1990*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, 3, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1996, s. 771-806
- Pelczyński G., *Ormianie polscy w XX wieku. Problem odrębności etnicznej*, Warszawa 1997
- Suma T., *Sygnatury polskich twórców ekslibrisów od XIX wieku do współczesności. Leksykon*, Warszawa 2013
- Szafran S. et al., *Ignacy Łukasiewicz i jego dzieło w ekslibrisie*, Kraków 2004
- Wojciechowski M. J., *Ekslibris godło bibliofila*, Wrocław 1978
- Zbigniew Dolatowski. *Ekslibrisy i grafika książkowa*, oprac. J. Saffarini, Warszawa 2001

Netografia

- http://ekslibrispolski.pl/?page_id=2136 (Suma T., *Jan Hasso Agopsowicz*)
- http://ekslibrispolski.pl/?page_id=2636 [Suma T., *Jan Hasso – Agopsowicz (1915-1982). Spis kompletny*]

Tomasz Krzyżowski, *Jan Hasso Agopsowicz (1915-1982) – Armenian, Bibliophile, Creator of Bookplates*

Abstract: The article presents the biography of Jan Hasso Agopsowicz (1915-1982), Polish Armenian, full of merit for the Armenian environment in Poland. He was born in Kociubińce, Eastern Galicia, in the Armenian landowning family. In 1931-1938 he studied in Rome, at the Papal Armenian College and Gregorian University, preparing himself for the adoption of priestly orders in the Armenian rite. In October 1938 he resigned from finalisation of the theological studies and returned to Poland. After World War II, he lived in Nowy Sącz, where he was a manager of the analytical laboratory in the municipal hospital. Agopsowicz focused a lot on the situation of the Armenian diaspora in Poland and the activity of the Armenian environment.

He wanted to guarantee the pastoral care for Catholic Armenians in Poland and to ensure the persistence of the Armenian rite so he intervened with the Holy See and Primate Stefan Wyszyński. Furthermore, he engaged in artistic activity. Creation of bookplates was his passion – he designed 240 bookplates. Interests of Agopsowicz concerning the Armenian history and culture, as well as his numerous contacts with Armenians, led to the creation of several dozen bookplates with Armenian themes. Moreover, he gathered a large book collection relating to Armenian themes in different languages. He died in Nowy Sącz and was buried at the Rakowicki Cemetery in Krakow.

Keywords: Jan Hasso Agopsowicz, Polish Armenians, Papal Armenian College, Nowy Sącz, bookplates, Armenian Catholic Church in Poland

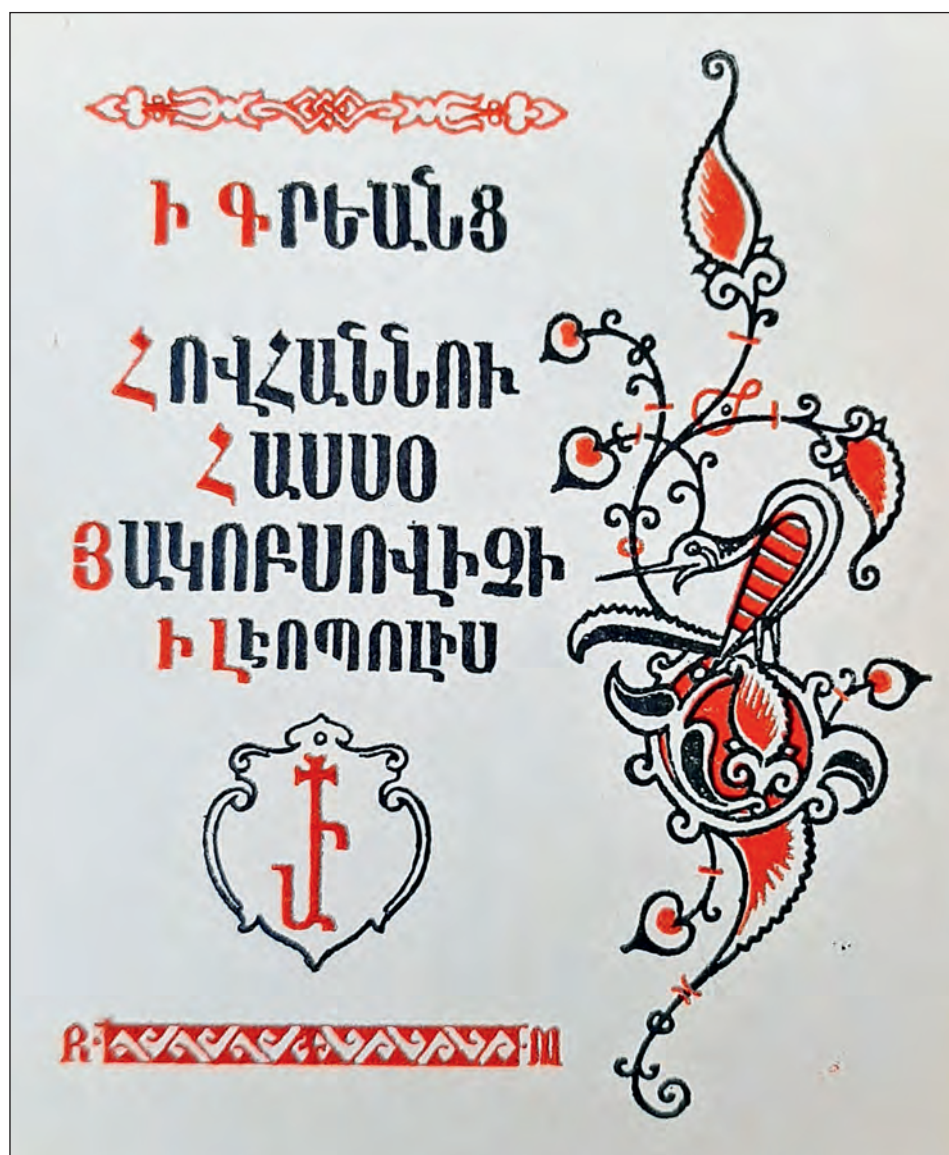
Տումաշ Կոփժովսկի, Յան հասսո Ագոպսովիչ (1915-1982) հայորդի, մատենասեր, գրքապիտակների ստեղծող

Համառոտագիր: Հոգևածում ներկայացված է Յան Հասսո Ագոպսովիչի (1915-1982) կենսագրությունը, ով՝ լինելով լեհահայ, հայկական համայնքի նվիրյալներից էր: Նա ծնվել էր Արևելյան Գալիցիայի Կոչյուրինցե քաղաքում՝ հայ կալվածատերերի ընտանիքում: 1931-1938 թվականներին սովորել է Հռոմի Պապական հայկական վարժարանում և Պապական Գրիգորյան համալսարանում, որտեղ պատրաստվում էր քահանա ձեռնադրվել՝ հայկական ծեսին համաձայն: 1938 թվականի հոկտեմբերին նա հրաժարվեց աստվածաբանական կրթությունը ավարտելուց և վերադարձավ Լեհաստան: Երկրորդ Համաշխարհային պատերազմից հետո նա հաստատվեց Նովի Սոնչ քաղաքում, որտեղ աշխատում էր տեղային հիվանդանոցի անալիտիկ լաբորատորիայի վարիչ: Ագոպսովիչը մեծ ուշադրություն էր դարձնում Լեհաստանում հայկական սփյուռքի զարգացմանը և հայ համայնքի գործունեությանը: Ցանկանալով ապահովել Լեհաստանի հայ կաթոլիկների հովվական խնամքը և հայկական ծեսի պահպանումը, նա միջամտեց Սուրբ Աթոռին և առաջնորդ Ստեֆան Վիշինսկուն: Զուգահեռաբար նա զբաղվում էր ստեղծգործական գործունեությամբ: Նրա մեծ հետաքրքրությունը՝ գրքապիտակներ ստեղծելն էր, որոնք նախագծել էր շուրջ 240 թվաքանակով: Ագոպսովիչի հետաքրքրությունը հայոց պատմության և մշակույթի նկատմամբ, ինչպես նաև հայերի հետ բազմաթիվ շփումների արդյունքում, ստեղծվեցին հայկական թեմաներով մի քանի տասնյակ գրքապիտակներ: Այդ ամենին կից, նա հավաքել էր հայագիտական թեմաներով բացմազան լեզուներով գրված գրքերի ընդարձակ ժողովածու: Իր մահկանացուն կնքել է Նովի Սոնչում, իսկ հողին հանձնվել Կրակովի Ռակովիցկի գերեզմանատանը: Եղել է մեծ կուլտուրայի տեր անձնավորություն, լայնախոհ հումանիստ, բարի ու ազնվական մարդ:

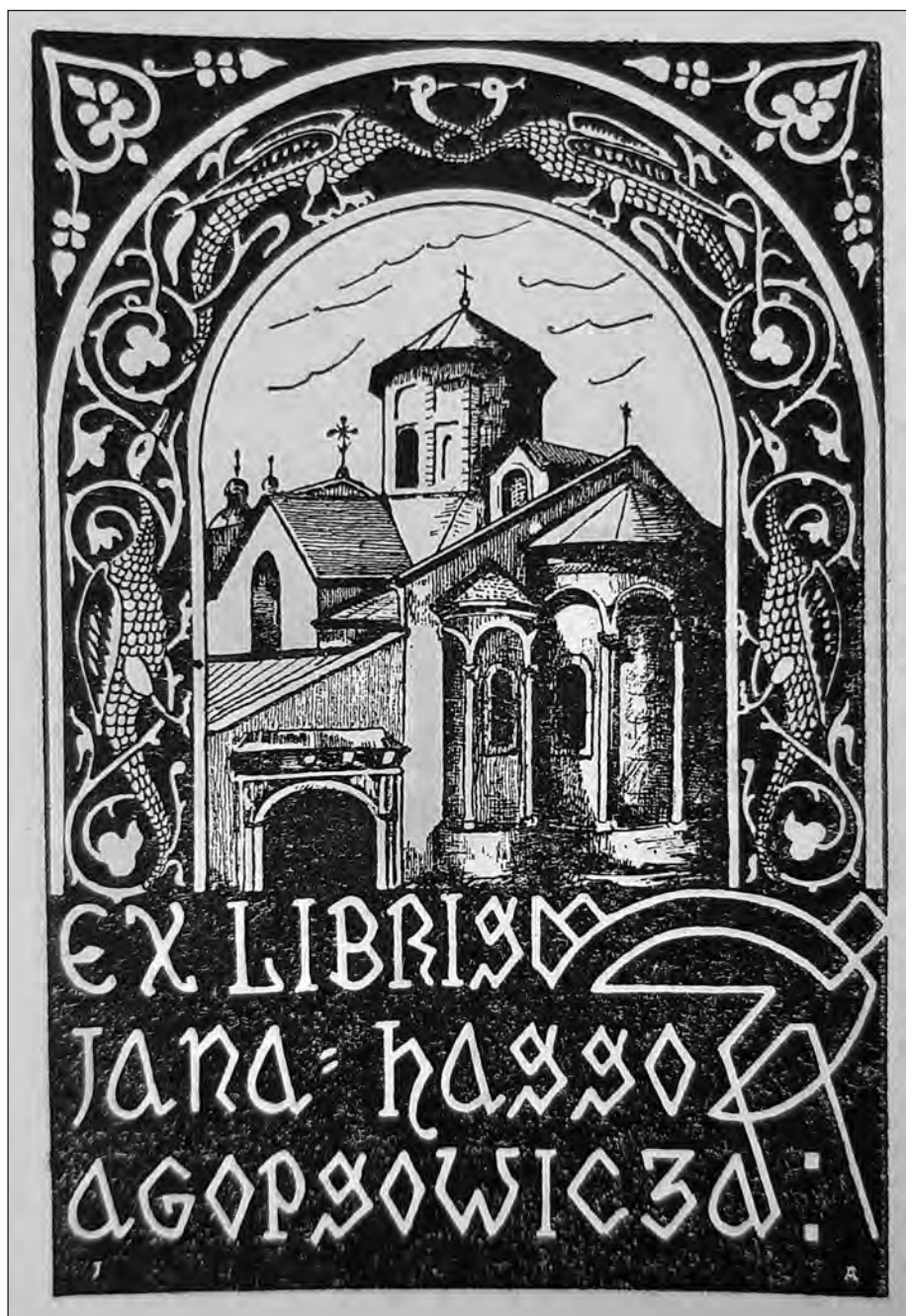
Բանալի բառեր. Յան Հասսո Ագոպսովիչ, լեհահայեր, Պապական հայկական վարժարան, Նովի Սոնչ, գրքապիտակ, Լեհաստանի Հայ Կաթոլիկ եկեղեցի:

5. Rudolf Mękicki, ekslibris Jana Hasso Agopsowicza, 1942, cynkotypia barwna, Mazowiecka Biblioteka Cyfrowa

6. Rudolf Mękicki, ekslibris Jana Hasso Agopsowicza, 1942, cynkotypia barwna, zbiory autora

7. Autoekslibris Jana Hasso Agopsowicza, 1943, cynkotypia, zbiory autora

8. Autoekslibris Jana Hasso Agopsowicza, 1976, cynkotypia, Sekcja Zbiorów Graficznych i Kartograficznych Biblioteki Jagiellońskiej

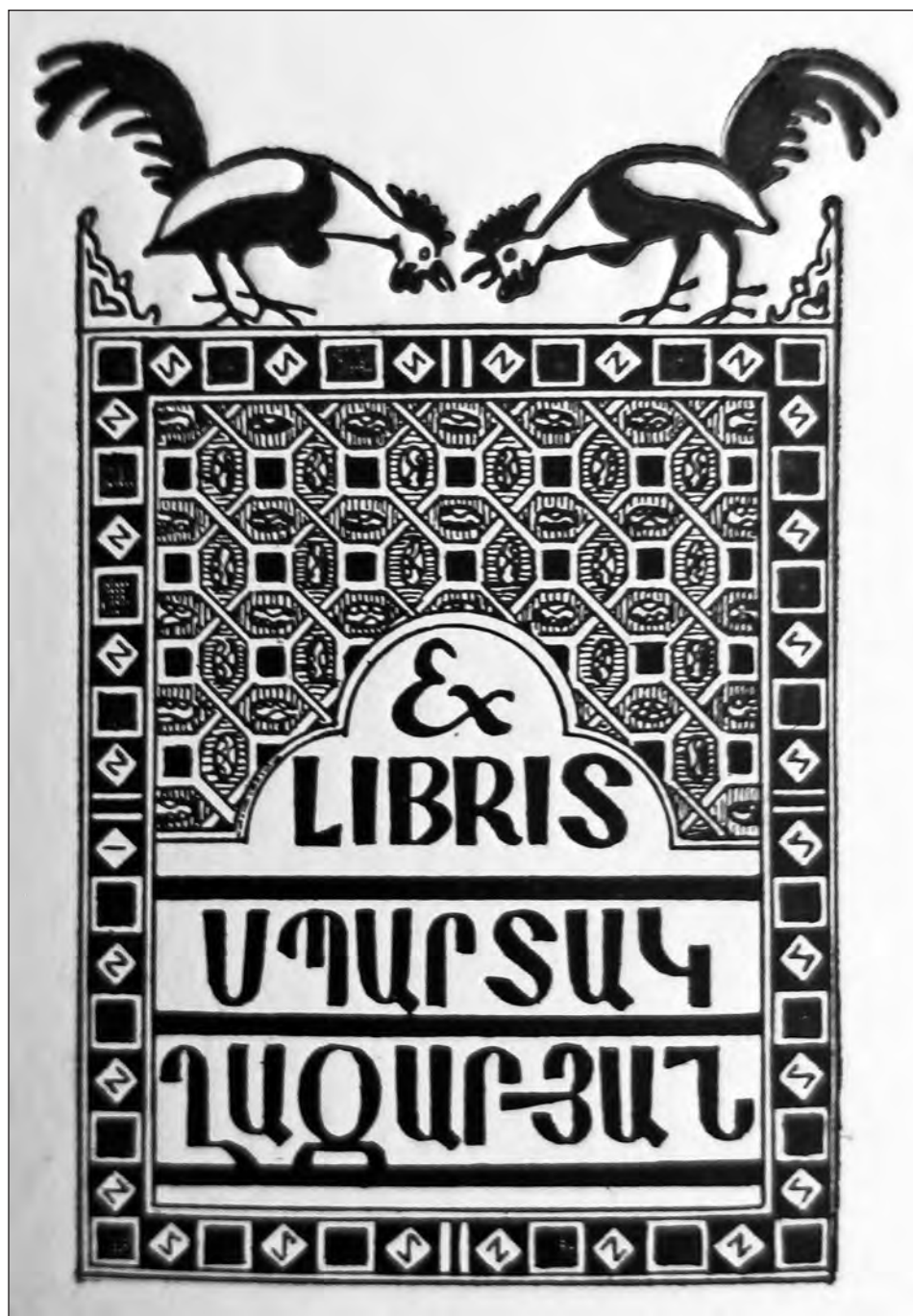
9. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris księdza Franciszka Jakubowicza, 1958, hektografia, zbiory autora

10. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Michała Bohosiewicza, 1969, cynkotypia, Sekcja Zbiorów Graficznych i Kartograficznych Biblioteki Jagiellońskiej

11. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Michała Bohosiewicza, 1978, cynkotypia, zbiory dr Tomasza Sumy

12. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Spartaka Ghazariana, 1977, cynkotypia, Sekcja Zbi-
 rów Graficznych i Kartograficznych Biblioteki Jagiellońskiej

13. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Aszota Mamadżaniana, 1977, cynkotypia, zbiory autora

14. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Rafaela Hambarcumiana, 1978, cynkotypia, Sekcja Zbiorów Graficznych i Kartograficznych Biblioteki Jagiellońskiej

ՄԱՏԵՆ ԱՆԻՇԸ

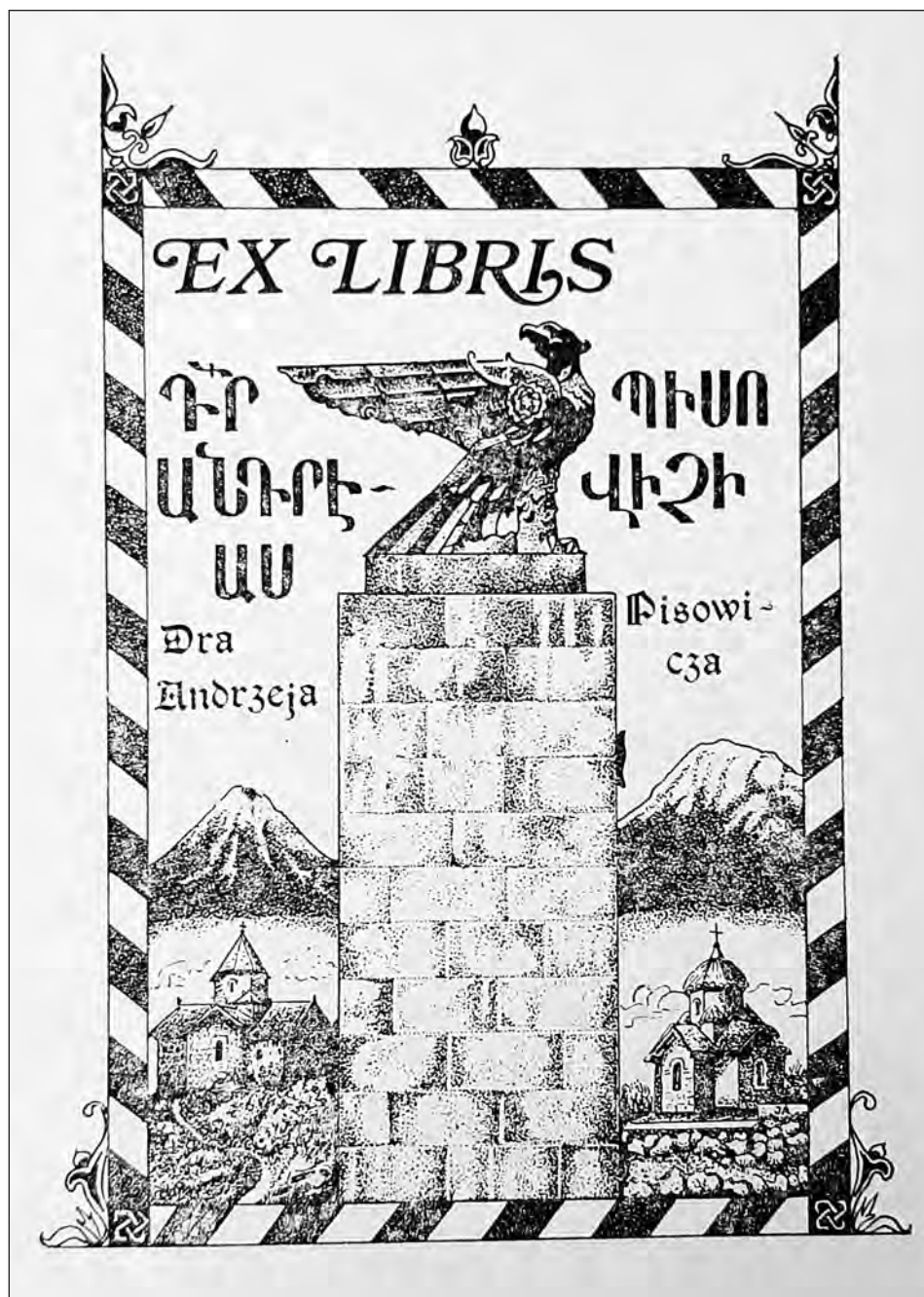

ՍՏԱՆ • ԴՈՆԻԳԵՎԻՉԻ

15. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Stanisława Donigiewicza, 1977, cynkotypia, zbiory autora

16. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Janusza Kamockiego, 1971, cynkotypia, zbiory autora

17. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Andrzeja Pisowicza, 1977, cynkotypia, zbiory autora

18. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Rafaela Hambarcumiana, 1978, cynkotypia, zbiory
dr. Tomasza Sumy

19. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Anny Agopsowicz, 1976, cynkotypia, zbiory Fundacji
Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich w Warszawie

20. Jan Hasso Agopsowicz, ekslibris Feliksa Ścibałły, 1962, cynkotypia, zbiory autora